

III. 3981.

E. M. K. E. JAVÁRA.

X. ÉVI KÖZGYÜLÉS ALKALMÁVAL

ÉS JÓSIKA MIKLÓS br. SZÜLETÉSE
100. ÉVFORDULÓJA ÜNNEPÉLYÉRE.

1894. június 3.

TORDAI EMLÉKNYELMÉKKÖNYV

36 képpel és 2 kézírás lenyomattal.

ÖSSZEÁLLITOTTA:

BORBÉLY GYÖRGY,

az „Aranyosvidék“ szerkesztője.

Ára füzve 1 frt, diszkötésben 2 frt.

NYOMATOTT HARMATH JÓZSEF KÖNYVNYOMDÁJÁBAN
TORDÁN, 1894.

11.2.

E. M. K. E. JAVÁRA.

Tordai
EMKE-EMLEKKÖNYV.

X. ÉVI KÖZGYÜLÉS ALKALMÁVAL
ÉS JÓSIKA MIKLÓS br. SZÜLETÉSE 100. ÉVFORDULÓJA ÜNNEPÉLYÉRE.

1894. június 3.

ÖSSZEÁLLITOTTA:

BORBÉLY GYÖRGY,

az „Aranyosvidék“ szerkesztője.

NYOMATOTT HARMATH JÓZSEF KÖNYVNYOMDÁJÁBAN
TORDÁN, 1894.

ELŐSZÓ.

Szokás előszót írni, ha van ok reá s ha nincs is. Szabad tere van itt a mentegetődzésnek. Én csak azt említem meg, hogy igen sokan ellenezték ez Emlékkönyv készítését, mert lehetetlennek tartották, hogy 4–5 hét alatt méltóképen el lehessen készíteni egy könyvet, akár az öszszerkesztést, akár egy vidéki nyomda viszonyait tekintjük. Az ünnepélyt rendező bizottság ugyanis csak április 22-én — a közgyűlés előtt 5 héttel — tartotta az első ülést, melyen a közgyűlés napját határozottan megállapították.

Igaz, hogy nem sok idő; de elbukni is jobb egy kis megküzdés után, mint semmihez sem fogni.

Igaz, hogy a végén lehet észlelni a hiányokat, s a sok fel dolgozandó, de fel nem dolgozott tárgynak halmaza miatt a végén szeretné előlkezdeni az ember, hogy jobbat csináljon; de annak a leendő jobbnak a végén megint csak olyan elégedetlen lenne, mert akkor már tudna és szeretne még annál is egy jobbat csinálni.

Mert legigazabb az, hogy ez a kis emlékkönyv nem eléggé méltó az *Emke*-hez. De ha mindig csak tökéletest *akarunk* cselekedni, akkor nemcsak nem cselekszünk tökéletest, de meg sem közelíthetjük azt soha; mert ha volna is egy meghatározott tökéletesség, mint van a lajtörjának egy legfelsőbb foka, akkor sem léphetnénk rá egyenesen — a közbeeső fokok megtaposása nélkül.

Szóval én jónak látam egy emlékkönyv összeállítását a kettős ünnepélyre, melyek közül csak egyik is elég ok arra, hogy minél több emléket igyekezzünk hagyni utána. Báró Jósika Miklós költő születésének százados emléke az egyik, a másik az Emke, a költőnek megtestesült honszerelme... Aztán figyelemzetett e városnak s e vidéknek hely- és néprajzi, politikai

88018

és művelődés-történelmi nevezetességekben, s nevezetességeinek a régiségekben való gazdagsága, egyuttal egy s más dolgokban való mostani szegénysége.

Egy másik megjegyzésem az, hogy a könyvben előforduló, aránylag sok kép, mely kétségtelül nagy előnyére válik, nagy költségekkel szokott járni; de azok közül, melyeknek öntvényei készen voltak már a város birtokában, Velits Odön polgármester ur készséggel engedett át 20 drabot felhasználásra, a könyv javára, egy párt a kolozsvári 48-as ereklye muzeum öre s a "Történelmi Lapok" és "Képes Családi Lapok" szerkesztője küldött, s így alig egy néhány képnek kellett költséggel elichét csináltatni. Egy pár tárgyna'x' fotográfiáját szintén ingyen készítette el Botár János tordai fényképész.

Végül az Emke nevében köszönetet mondok azoknak is, kik szíves készséggel küldöttek emlékiratokat, kisebb nagyobb dolgozatokat, s Demeter Dénesnek, ki a sajtóhibák javításánál felajánlotta segítségét.

A közlemények csoportosítása, rendezése a rövid idő miatt lehetetlen volt. De hátha jól van így ez a tarkaság, mint a mező virágainak természetes rendetlensége.

A szerkesztő.

Az Isten aldarát Kiren az E. M. K. E.
nemis Közdeluere.

Izen, Közdeluere.

Nem csak omi, de hódítani kell.

Hódítani a nemzetnek, a tév utra
vezetett nemzetiségét.

Tenni azt, mit az ösök teltott
nagy lelkűsége, el undasított.

De nem erőakkal. A polgarizoidai
szellemevel

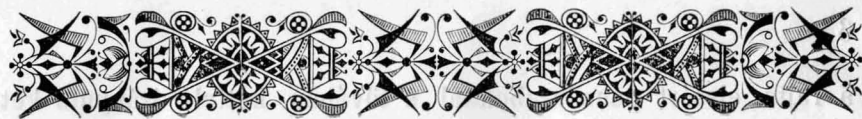
Nem egyi'zessel; de meggyi'zessel.

Nem vert oitva, de tév utra tenelt
véréinket széna adva a nemzet testének.

Kitartást; sikert; üdvöt Kivainok.

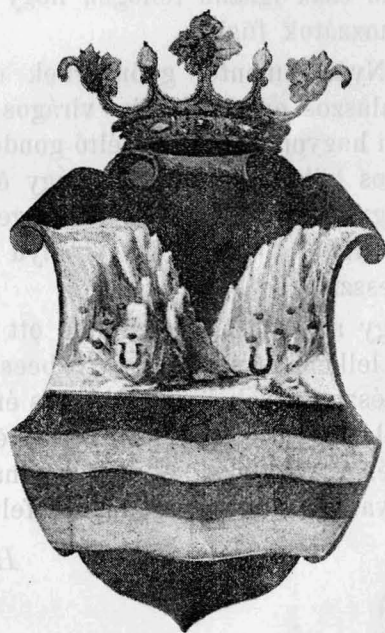
Krossuth Vajos. Fivadar

Nagyoly. Apstis 29. ci 1894.

Torda-aranyosvármegye pecsétje és czimere.

A volt Tordamegye és Aranyosszék egyesítése után a két czimert is egyesíteni kellett. A vármegyei törvényhatóság 1882. ápril 6-án tartott gyűlésén állapított meg egy a kettőből egyesített czimert, mely a czimertani szakértők véleménye szerint

(Torda-aranyosvármegye pecsétje és czimere.)

egy kis módosuláson átmenve a megyei közgyűlés 1882. szept. 18-án 87. k. b. j. sz. a. állapította meg, a mint most van, mely a miniszterium helybenhagyását is megnyerte. A király ő felsége 1882. október 29-én kelt határozatával adta meg engedélyét a czimer használhatására.

A czimer rajzát Nagy Gyula rajztanár készítette. Képünkben mellékelt czimer, mindamellett, hogy régi két megyét jelenyvez, egyszerűségénél fogva könnyen áttekinthető. Egy paizson van két mező. A felső zinober vörös mezőben a Tordahasadék

a rajta elszórt pénzdarabokkal s tövében kétfelé irányuló két lópatkóval a kúnokkal való harcra s a Szent László féle legendára emlékeztetve; az alsó fűzőld mezőben a volt Aranyosszék czíméréből átvett arany- és ezüst színű két habos pólya az Aranyos és Maros folyókat jelezve.

A „Tordai Emke-Emlékkönyv” számára.

Mióta a nagy száműzött haza jött megpihenni az édes anyaföldbe, tudom csak igazán felfogni, hogy mi az a mi lelke-
met oly erősen hozzátok fűzi.

Szép ez a Nyárad-mente, gyönyörűek ezek az erdő borította hegyek, kalászos emelkedések, virágos völgyek, szeretem e népet, mely ősi hagyományait oly féltő gonddal őrzi, megértem nyelvét, csodálatos költészetét és mégis úgy érzem, hogy lelkem nem tud itt meggyökerezni egészen. Él, vegetál, de pihenni oda vágyik, hol a csillogó Aranyos dus virányu partok közt szalad az ismeretlen messziségbe . . .

Most is, hogy az áldást osztó Emke ott időz kedves szülőföldemen, az én lelkem is átrepül a közbeeső tért s ott vagyok köztetek, hogy részt vegyek örömetekben s én is egy kis levélkét fűzök a babérkoszorúhoz, melyet nem érdemül -- hisz azt nem lehetne eléggé kifejezni -- hanem hálaül nyújtotok az Emkének a magyar cultura oly csodálatos felvirágoztatásáért.

Mosony.

Harmath Luiza.

Az oláhság tengerébe befektelt Aranyosszék magyar-ságát Torda város nemzeti kulturájának hatása alatt őrizte meg; Torda e kulturmissziója annál nagyobb, minél jobban szorul e gyűrű Aranyosszék körül; s ebben látom Torda jövő fejlődésének zálogát.

Budapest

Dr. Jankó János.

Tordaváros czimere.

Tordaváros czimere régibb keletű, ősi jelvényeivel. Égszínkék mezőben a hegyhasadék, mely kezdetben valószínűleg oly keskeny lehetett, hogy egy lovas is átugordhatta. A heraldika jóinak látta ezt a kezdetet a Szent László idejére képzelní, mert

Tordaváros czimere,

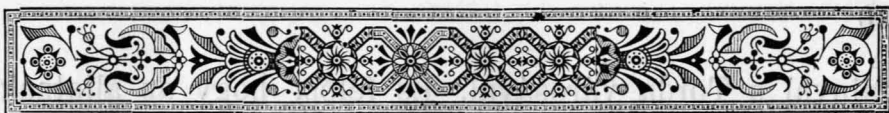
a nagy királyt ábrázoló lovas zászlóval a kezében képes volt a hegyhasadékon átugrára kényszeríteni. Az ezzel kapcsolatos monda szerint a Kúnok odaérkeztere a hasadék aztán csak jobban kitágult. A tulsó hegyormon egy magánosan álló fa büszkélkedik. A hegy tövében az iparnak, specialisan a sóbányának jelvényeül keresztbe tett két bányászcsákány, tulról pedig a földművelés jelvénye, két sarló van.

Nápoly Május 1^{én} 1894.

Hazánk jövőjét csak úgy biztosíthatjuk, ha
számban gyarapodunk, és közművelődésünk halad;
- ez utóbbi előmozdítja az első, és oly hatalmas
fegyver, melyet nem szabad betenni, addig míg,
el nem értük hazánk teljes felvirágzását, és ki
nem vívtuk, békés de erőteljes küzdelemmel, hazánk
teljes szabadságát és függetlenségét.

küzdelmünkben az E.M.K.E. előljár! az isten
áldása legyen törekvésén

Rossuth Ferenc

Üdvözlet az Emkéhez.

Torda, 1894. jun. 3.

Legyen üdvözölve az *Emke*, a hol jár. És legyen megáldva a hely, hová az Emke lép.

Isten hozta mi hozzánk!

A Feleken átszállott s a Dobogón belejtett *Tordára*, a mi városunkba az Emke, hazánknak e legszentebb egyesülete, nemzeti kulturánknak soron kívüli pásztora, hogy látogasson meg minket is.

Üdvözöljük a messiást, e legkedvesebb vendégünket. És eljött hozzánk akkor, mikor erőben megizmosodva, hírnévben elterjedve, munkásságában dicsérve s hatalmában megerősödve van.

Ezért magasztalva üdvözöljük az Emkét.

És eljött talán azért, hogy ha fáj valahol, gyógyítson; ha a megtámadások ellen nehéz a küzdelmünk, segítsen bajunkon — legalább egy bátorító szóval; s ha művelődésre való vágásunkban és hazaszéretetünkben üresség van, azt töltse be.

Ha így jött, akkor — mint édes apát és édes anyát szokás — szeretettel is üdvözöljük az Emkét.

Hogy bajunk ne volna, arról szó sincs. Van bizony bajunk elég, s olyan élesen kirí, hogy fel sem kell említeni. Meglehetősen nagy vármegyénk keletről nyugatra mint egy kígyó hosszan elnyult testtel *fekszik*, nem mondom, hogy lomhán; feje és farka ugrál. Kisded dereka a Keresztesmező medenczéjébe esik — néhány

falual s Torda városával. És félős, hogy az állatnak majd csak feje és farka lesz.

E kis medenczében a magyar művelődésnek a 16. században volt nagyobbacska hullámverése. Mert hiába, mégis csak az iskolát kell tartanunk a művelődés kutforrásának és hullámverésének. Iskola dolgában azóta helyt állunk, sőt egy-egy kicsit hátrálunk.

Ezt a fájó sebet, jó, ha megtekinti az Emke, a mi magas vendégünk. Mert ő a magyar nemzeti művelődésnek őre, ápolója, fölkeant apostola — legalább Erdélyben. Nem egyébbel, teremtsen az erkölcsi súlyával iskolát oda, a hol kell.

Az Emkében nagyobbnak tartom a szellemi és erkölcsi hatalmat, mint az anyagi erőt.

En ugy szeretném képzelni az Emkét, mint egy testetlen nagy hatalmat kétélű bárdjának diktáló és ellenőrző erejével. Legyen főbíró, censor az ő elvont fogalmában. Legyen az egyenlőségnek hirdetése, s az igazságának koronája. Alljon őrt, hol a közművelődésre szórják és szorongatják a pénzt. Ne engedje meg, hogy közművelődés czimén rakásra emeljék a palotákat egy helyen, míg a másik hely szántatlan ugarnak, közlegetőnek marad, hogy a szomszédok baromfiain csatangoljanak rajta.

Van olyan kicsinyke kis város Magyarországon, melynek három középiskolája van. Torda-aranyosvármegyének egyetlen fél sincs.

Pedig iskola kell az embernek, nem föld felosztás. Nem a munkások osztálya lázong, hanem a dologkerülők osztálya, a műveletlenség. Hiába van földünk, nem terem kenyeret, ha nem szántjuk fel.

Nézze meg az Emke a mi vármegyénk iskolájának szántatlan földjét. Jöjjön el határjárni.

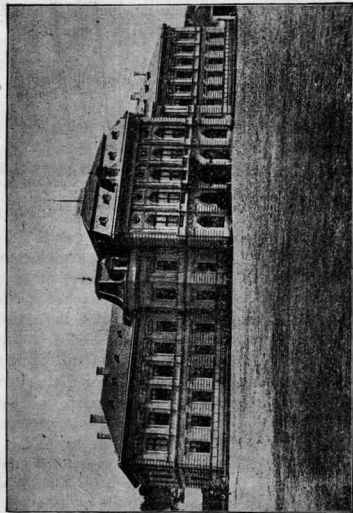
Nézze meg a mi sebünket. Aztán gyógyiton rajta. Akkor magasztalva üdvözöljük dicsőségéért, szeretettel üdvözöljük jóindulatáért és áldva és hálálkodva üdvözöljük jótéteményeiért.

Legyen üdvözölve az Emke mindenütt, a hol jár. És legyen megáldva a föld, a hová az Emke lép.

Isten hozta!

Borbély György.

Torda-nyírségi vármegyei háza. Alapkövét 1884. jun. 29-án rakták le. Horváth Gyula kolozsvárt építész felügyelője által tervezte. A belső berendezésén kívül 73072 forint kába került É. Kemény György főispán a Veross Dénes által ajánlott.

Az Emke a magyar nemzet szeretet-vallása.

A gyémánt hideg csillogása csak kis körben vakít, míg a szeretet enyhe sugara megmérhetetlen távolságig melegít. Legyen a szeretet sugara összekötő kapocs mi közöttünk, hogy „Emkénk“ nagybecsű, maradandó oktatásokat hozhasson létre, hogy unokáink büszkeséggel emlékezhessenek reánk.

Kolozsvár, 1894. ápril. 14-én.

Kuzsokó Istvánné,
Tolajai Irma.

Az E. M. K. E.-nek 1894. jun. 3-iki X. évi tordai rendes közgyűlése alkalmából.

A méh minden virágban mézet keres, érzelmünk az élet minden tüneményeiben tanulságot. Meg van írva, hogy „a bölcsnek szemei vagnak az ő fejében“ (Préd. 2, 15.), — és hogy e világon minden, magok „az egymás után következő napok és éjszakák is bölcseségre tanítanak bennünket“ (Zsolt. 19., 3.)

Merített-e az E. M. K. E. tanulságot a nem rég mult szomorú napok egyszerű tüneményeiből? Tanult-e bölcseséget a nemzeti gyász nagy éjszakájából? . . .

Gyászfátyolos arccal köszöntött be hozzánk az idej tavasz, — de nem virágok nélkül; s én tudom, hogy az E. M. K. E. megtalálta a nagy gyászfátyol hullámaiban a legszebb virágot, a legdicsebb koszorút.

Bepillantathott a magyar nemzet fájdalomban megrepedt szívébe s betekintethett öntudatának legbensőjébe, szentek — szentjébe.

Abban, hogy itt találta az ősi erények frigyládáját, nem lehetett rá nézve semmi új: hiszen tudta eddig is, hogy a ma-

gyar mindig mélyen szerette ezredéves szabadságát és mindig csodásan szerette igazi nagy embereit, a kinnél a haza boldogítása nem eltanult földi mesterség és kenyérkereset, hanem égi hivatás, a melyet együtt hoztak önmagokkal e világra, a melyet nem emberektől s nem emberek által vettek* (Gal. 1. 1.) s a melyhez épen ezért hívek maradnak mindvégiglen a hitvallók fölséges elszántságával s a fölesküdtöttek rettenthetetlenségével.

De már az, hogy nemzetünk nagy érzelmeiben és eszményeiben egygyé tud olvadni ma is, s hogy tud érzelmeinek és gondolatainak méltóságos kifejezést adni a maga lábán, a maga emberségéből, a maga erejéből, fölülről nem vezetve, nem is irányítva s alulról nem izgatva, — és hogy nagylelkűen szemel tud hunyni némely nem várt, nem is érdemelt méltatlanságoknak is: mindez új lehet mindnyájunk előtt, már csak azért is, mert mindezeknek megbizonyítására régen, talán soha sem volt olyan önként kínálkozó alkalom, mint ott *Kossuth Lajos* ravatala és sirja körül.

Oh, takargassák, őrizzék ősi erényeink frigidládájának ez ujonnan felmutatott kinceit egy új kherub szent szárnyai az idők végeig! . . .

S mit szolt a nemes czélu E. M. K. E., midőn látta e senki által nem erőszakolt önkint, természetesen nyilvánult, igaz nemzeti együttérzést s együttgondolkodást, — e nemzeti eleven erőt és teljes érettséget és önállóságot és nemességet és méltóságot?

Mit szolt e dicső koszorúhoz, mely ama nagy gyászfátyalból bontakozott ki, mint a nap tüzereza a felhők borújából? . . .

Ugy-é, ezt mondá: Előre, — egy ilyen nemzetért munkálni, fáradni, küzdeni kötelesség és — dicsőség!! . . .

És Te nagy és jó Isten, áldd meg a derék E. M. K. E.-t, mely munkál, fárad és küzd — s a nemzetet, a melyért munkál, fárad és küzd!

Debreczen, 1894. ápr. 23.

Dicsőfi József.

Nagy elmék, nagy események.

Nemesak nagy elmék, de a történelem tanúsága szerint nagy események is találkoznak. A magyar regény megalapítója születésének 100-ik évfordulója alkalmával a magyarság legerősebb oszlopa, az Emke tartja 10-ik

rendes közgyűlését. Jósika és az Emke működése egy szent eszme érdekében történt s történik. Előbbi a magyar nemesek örökösének s szokásainak megkapó rajzaival, édesen zengő anyanyelvünk varázsával hatott s műveit ma is gyönyörrel olvassuk; utóbbi nagykörü s terjedt munkásságával hinti anyagilag és erkölcsileg a nemzeti eszme magvát ott, hol a szükség legnagyobb s a magyarság érdekeit védeni és ápolni koll.

Előbbi emléke szent s úttörői törekvését bámuljuk s érdemeit örökre méltányoljuk, utóbbi előtt meghajlunk, mert tudjuk s érezzük jól, hogy Magyarország legszükségesebb tényezője, melynek czéjja megöregszik a miénkkel, a mi testünkbeli való hus, a mi vérünkbeli való vér. Tisztelet az elhunyt emlékének, hódolat a körtükben működőnek.

Nem-otlunk önmagát becsüli, ha nagyjait tiszteli, s szent emléküket nemesak híven őrizi, de folytatja is. Szent kötelességet teljesít, ha a magyarság érdekeit védő Emkét, lelke egész erejével, honfiai lelkesedésének igaz lángolásával szolgálja, s igyekszik nemes czéjjaiban híven támogatni.

Sz.-Udvarhely.

Dr. Vajda Emil.

Azok tesznek nagy szolgálatot a magyar kultúrának, akik szorgalmas s becsületes munka által emelkednek ki a mindennapiságból.

Csakhogy szomorú idők ezek, amelyeket most élünk.

A szorgalmas és becsületes munkának nem egyengelik itt utját, sőt minden arasznyi téren ezer akadályt gördít elé a rosszakarat, amelylyel való küzdelem azután kifárasztja, megbénítja a legnagyobb ambíciót is.

Budapest.

Török Irma.

Emléksor az „Emke emlékkönyv” részére

Árpád a honalapító ezeltől 1000 évvel hazát szerzett a népek, az Emke pedig befejezi a honalkotást, mivel hazafiás népet szerez a magyar haza számára.

Emke! . . . ugy képzeltek, mint hazánk fölött magasban röpkedő őrangyal, . . . te képzeletem szerint közelebb vagy a magyarok Istenéhez, mint mi, őrködj ezredéveken át fölöttünk, tartsd meg a magyart e magyar hazának!

Székely-Földvár 1894.

Bartha Géza,

áll. el. isk. igazgató-tanító.

Emlék.

Ott voltam születésénél. Virrasztottam bölcsője mellett, tapsoltam örömömben, látva, hogy miként növekedik évről évre Isten és haza gyönyörűségére, míg elérte tizedik évét. Rólád van szó hazafiak méltó büszkesége, honleányok szívőrmé E. M. K. E.! A te napod kelet látó határan ragyogva emelkedik; az én napom a nyugati látó határ széléhez gyorsan közeledik. Te emelkedj évről évre a délpontig, ott állj meg mint Jozsue napja és hintsed áldásodat édes hazánkra az idők végeig! Én áldólag terjesztem feléd reszkető karjaimat, siromban is nyugtot ad az a tudat, hogy hiven, önzetlenül szolgáltalak.

Koós Ferencz,

kir. tanácsos, ny. tanfelügyelő,
a brassói Emke v. volt elnöke.

Az aradiak tordai malma.

Épen ma, junius 3-án, az E. M. K. E. tordai közgyűlésén van a 760-ik évfordulója annak, hogy II. Béla, a vak király, II. Lóthár császár közbenjárására előleges békét kötött a lengyelekkel, kik trónjára *Boricsot* akartak juttatni. Alkalmasint e békének örömeire alapította a király Arad prépostságát és káptalanát, melyet Erdélyben is javakkal ajándékozott meg.

Torda közelében ugyanis a káptalannak adta Egyházfalvát az Aranyoson levő malommal együtt, melyet azután századokon át használt a káptalan 1329. márcz. 19. meg is hagyta *Károly-Róbert* király, hogy itt levő népei es jobbágyai fölött ne a comes, hanem a király nevében maga az erdélyi vajda bíraskodjék.

A tordai telepéseknek azonban nem tetszett a szomszédság; ellenök 1392. ápr. 2. a káptalan már panaszt emelt az erdélyi nemeseknek Tordán tartott közgyűlésén, hogy Egyházfalva bátárait elhanyagván, a helység földjeit és berkeit erőhatalommal elfoglalták.

A káptalan most is meg tudta védni jogait, míg végre II. Lajos korában *Mike* Mihály tordai bírónak adta el az Aranyoson levő malmát. Ez ellen viszont 1519. január 13. a tordai Ágostonrendiek tiltakoztak, mert ők akarták magukhoz váltani a malmot, melynek három köve sokáig örült még azután, de többé nem az aradiak számára.

Torda multjának ez a része az, melynek elmondása a megemlékezésnek szánt mai napon rám, mint Arad monographusára tartozott.

Aradban a silingyiai (hajdanában selindi) országot mellett, a hogy a Fejér-Körös völgyéből az Aranyos völgyébe tett útja leírásában *Jókai* beszéli, sokáig állt egy malom, melynek karzatára, rácsokat helyett, a gazda e szó betűit vágatta ki: „*Honszeretettel.*” A szegény malom vize azonban elfogyott s nem örülhetett sem honszeretettel, sem a nélkül.

A magyar közszellem mai ünnepein szívemből kívánom, hogy az Aranyos malmai szerencsésebbek legyenek a Szilinyiainál s hogy Tordán örökké a *honszeretel* legyen az a tengely, mely körül minden köztevékenység forog!

Kolozsvár.

Dr. Márki Sándor.

TORDA!

Mint oáz, üdítő enyhül szolgálj már századok óta nemzetünknek a nemzetiségek sivatagában.

Polgárságod ősi erénye, mint gyémánt szikla, úgy áll változatlanul a 60-as évek óta beállott teljes szélesesben is folyton hullámzó tengerszem közepén.

Bástyája voltál, mióta létezel, a Magyar Nemzetnek, — de csak voltál, mert a legközelebbi évek alatt tulajdonosod hatalmas erősséggé építettett ki.

A f. év. junius 3-án lélszen a vár-szentelő ünnepély.

A zászló kittzését az E. M. K. E. végezi; — az őrséget a tulajdonos Nemzet maga veszi át.

Nem dicsérlek meg, — kötelességedet teljesítéd csupán, s ezért nem jár dicséret, de ezt mindig teljesítéd és ezért minden magyar elismerése megillet.

Sajó-Lád ápril 28.án. 1894.

Rökk Pál.

Közpálya.

Kolozsvárt, 1894, ápr. 30.

A Teremtő Isten küldi az embereket. Minél magasabba, annál több keserűségre, vizalomra és szomorúságra. A világ pedig csak az eredményeket látja. Az akadályokkal, melyeket az illetőknek le kellett küzdeniök, nem törődik. Ezért mondta már az ó-szövetség írója, hogy: „ne haragudj polgártársaidra.“ A rozsz kedélyt el kell rejtteni a magányban, és csak jó kedvvel jelenni meg az emberek között. A kedély pihenését pedig megadhatja a természet, ha ugyan van módjuk az illetőknek oda vonulniok. Ha nincs, van egy menedék, a kit mindenki megtalálhat, — a Teremtő Isten, a ki küld. A legkényelmesebb szerepe volt pedig azoknak, a kiket szolgálták, és nem annak, a ki szolgált. A szolgálé marad a szeretet, melylyel ő szereti azokat, a kiket szolgál, és Azt, a ki őt már a bölcsőjében, sőt öröktől fogva kiszemelte.

Sándor József,

az E. M. K. E. t. alelnök-főtítkára.

E. M. K. E.

E négy betű értelmét minden magyarnak, sőt minden jó magyar állampolgárnak, ha más nyelven is imádja Istenét, ismernie, pártolnia kell. Erdélyrészi Magyar Közművelődési Egyesületet a négy betű értelme.

Tizedik jubilaris közgyűlésének városunkban, Tordán, való megtartásával tisztelte meg városunkat és vármegyénket az E. M. K. E.

Tíz év, nemcsak a véges emberi életben, de az örökre élő E. M. K. E. életében is nagy idő. Visszapillantásra, számadásra, bíralatra kötelez.

Vajjon van e hazafi és honleány, ki ez egyesületet, ezéjárt, hivatását, békés cultur eszközeit, eredményes működését nem ismeri? Vajjon van e hazafi és honleány, intelligens ember, a ki a hazafiasság hangoztatása daczára, anyagi erejéhez képest, legalább a 2 forint rendes tagsági, vagy 1 forint pártoló tagsági díjjal, minden magyart kötelező „hazafiasság adója képen“, évente és örömmel meg ne fizetné?

Ne ámitsuk magunkat a rózsás reménnyel, hogy nincs. Van bizony elég, több mintsem széken ne lenne. Mi magyarok sem tevők még meg, a mit e nemes irányu, hazafias egylet érdekében megtennünk: kötelesség. És ha mi magunk nem segítünk elsősorban a magunk baján, másoktól hogyan várjunk segílyt? A magyar megyék, a magyar városok, az első szalmaláng lelkesedésén tulesve, alig tettek még valamit. Ha valahol, úgy itt a nemesirányú egyletnél leginkább szükség van az állandó buzgalomra, a kitartásra, a gyűjtésre; szóval, tollal és ügybuzgósággal való békés agitatóra. Nem csak enmagunkat: magyarokat, hanem más nyelvű testvéreinket is meg kell nyernünk e nemes irányu, hazafias egylet sorába. És itt erős harcra van szükség, a nemzetiségi féltudákos népámitók, politikai rajongók,

chauvinisták, *rágalmainak* megczafolása érdekében. Meg kell győznünk szóval és tettel nemzetiségeinket, hogy nem erőszakos magyarosítás, hanem a hazafiúság s a magyar nyelv ismerésének terjesztése nemzetiségük elvesztése nélkül, a célunk. Az alapszabályok 3 §-a „hazafias iratoknak magyar, német és román nyelven való terjesztését” az egyesület célját előmozdító közművelődési eszközöknek nevezi meg.

És ilyen célú és ilyen eszközű közművelődési egyesületől és azok scrábá való belépéstől, más nyelvű nemzetiségűeknek sem szabad irtóznok, ha és a mennyiben a magyar állammak, mint ilyennek, nemzetiségük jellege feladása nélkül is, hű és őszinte polgárai, hazafiai óhajtaak lenni. Ha és a mennyiben! úgy számíthatnak ők is reánk, magyarokra, sőt szívüket óhajtaan megnyerni csupán, ha azt megnyertük: mi védjük, mint védtük egy ezredéven át, nemzetiségük, nyelvük fenmaradását, fejlesztését. Azok szívének megnyerése, hazánk részére való hódítása, célunk, kik egynél több hazáról is álmódoznak, hogy szeressék úgy miként mi, egyedül kizárólag a magyar hazát, mert:

„A nagy világon e kívül nincsen számunkra hely,
Áltjon vagy vorjen sors-keze, itt élünk, halunk kell!”

Oly nemes és szent a cél, melyet az erdőlyrészi magyar közművelődési egylet zászlójára, a nemzetiségek kibékítése és a haza őszinte gyermekeivé megnyerési vágya által kitűzött, hogy minden magyar, sőt minden bármely ajkú jó hazafi, a ki nagyzó ábrándok, hátsó gondolatok, és aknamunka nélkül, a magyar állammak nem ellensége, hanem igaz barátja, s nemzetiségét megőrizve, a haza boldogítására, s a nemzetiségek békés egyetértésére közreműködni kész: minden egyéb felszólítás nélkül, hazafias érzése alapján, felszólítva kötelezve érezheti magát az egy-letbe való belépésre, érezve a hívó szót: hi a haza mindnyájunknak édes anyja!

A nemzet jövője a nők, illetőleg anyák kezébe van látve, kik elsőik tanítják a gyermekeket hazaszeretetre is. Oly kevesen vagyunk mi magyarok, hogy mindnyájunk — és első sorban a nők — állandó és buzgó közreműködésére van szüksége hazánknak, hogy a második ezredéven át is, magyar és a miénk maradjon, legyen! Öntudatos magyar faji érületnek és lelkesülő hazaszeretnek kell minden magyar honleány keblében égni, s akkor a jövő nemzedék is, hazánk is magyar lesz, magyarának marad.

A magyar hölgyekhez fordulunk, kikben van akkora honleányi érület, hogy kettős hivatásukat: a hölgyét és honleányt megértik; alakítsák meg minden vármegyében, az alapszabályok és ügyrend értelmében a férfi választmányokkal együtt és együttesen működő női választmányokat; mely fájdalom, vármegyénkben is még maig sem alakult meg, (s melynek megalakítására „a tordai nőegylet” nagy műveltségű, nemes szívű, lángoló hazafiaságú elnöknőjét látjuk hivatottnak, és a zászló kibontására ezennel tiszteletteljesen fel is kérjük!); nyomtatassza ki minden választmány a vármegyéje területén levő E. M. K. E. alapító, rendes és pártoló tagok névsorát; vegye azt minden választmány minden ülésén tárgyalás alá, kik hiányoznak a hazafiaság adójának fizetői közül, a kiknek onnan hiányozniok nem szabad; vegyék kezükbe a nők a gyűjtő ivatek, keressék fel ezeket egyenként; álljanak a gyűjtések, e hazafias célra rendezendő táncestélyek, hangversenyek, műkedvelői előadások, közvasorok rendezésének élére; mert tapasztalatból mondjuk, a hol ily nemes irányú jótékony célú kezdeményezések élén hölgyek állanak a siker ott elmaradhatatlan. És magyar hölgyeinktől a haza méltán elvárja az eddiginél nagyobb közreműködést; mert igaz van a költőnek: születni és szeretni magyar hölgynek kevés.

Adakozunk a haza oltárára!

Csikszentmihályi Sándor Kálmán,
az E. M. K. E. torda-aranyosvármegyei
választmányának alnöke.

Gondolatok.

Milyen régi a mult és mindig új marad...

*

A mult — ha szét is volt, ma szelken ragyog a fényes jelenlét...

*

Mely édes, mely szép a leány első szerelmének álma, —
Mely keserű fájdalom a felbontás csodálata...
Torda.

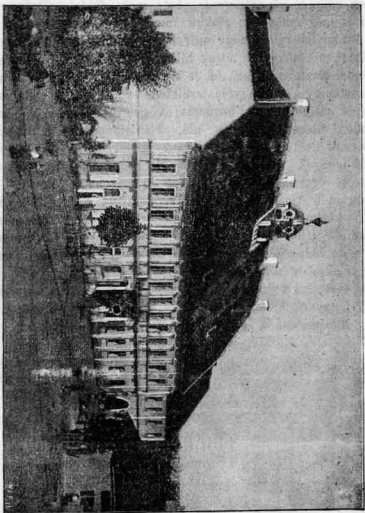
Dessereffy Paula.

Százados ének.

— Br. Jósika Miklós százados emlék-ünnepélyére. —

Szülőföldem, szülőföldem te!
Hol bőlesóm fáját ringaták:
Lelkem megihletődve hallja
Szent ünneped, örömjaját! . . .
A gyász után, hol honi könnyed
Zokogva busan elisrad,
Oh, hadd vidulj föl ünnepedben,
Lásd az örömnök sugarát.
A hét halom s négy folyó népe
Szent ünnepedben részt veszen,
Hogy nagy szülötted: *Jósikának*
Emlékére babért tegyen! . . .
— Őh hagyj, hogy én is, egy szülötted:
E dalban bár jelem legyek!
S tömjént gyűjtsak az áldozathoz,
Mit neki tesz a kegyelet . . .
Mutasd fel büszkén azt a házat
Hol Ő született, nagy fiad! . . .
— Kihez hasonlót ritkán szülnék
Az elsiető századok,
Márvány táblán arany betűkkel
Bevésve lássák szent nevét,
Ki szellemkincse erejével,
Új létre kelté nemzetét! . . .
A holt latinnyelv rabbillinesét
Széttördelő láng szelleme
S ajkán a *magyar szó* bűbája,
Mint egy zene fölzendüle . . .
Varázs szavára ámulattal
Kinyitlak sírok ajtai
S körülte gyűltek szent csoportban
A nagy idők alakjai . . .
„*Abafi*” — első: tévedt honfi!
Ki ismét a hazáé lett . . .
„*Zrínyi a költő*” és „*Bakóczy*”
Mytosz alakban megjelent.

Torda városkaja. 1780—1800. épült föl Desseffy's házasodási emlékére. Házát őrlé a magyarok. Házát őrlé a magyarok. Házát őrlé a magyarok.

„Ülrezki lánynak”, „Két királynő”,
Kiket Mátyás és Csák szeret . . .
„Zolyomi”, „Estler”, „Rejtett seb”-bel,
„Báthori” és a többiek! . . .
Mind, mind felkeltetk szótartára:
A strok és „Rom titkai” . . .
S az élők közt beszéltek, jártak
Letűnt diésőség bajnok!
Rejtt beszéltek mult időkről,
Mikor nagy volt még a haza:
„S magyar tenger vízében huny el —
Észak, kelet, dél hulló csillaga!”
S a kores utód megszégényülve
Hallgatta ősei szavát:
Beszólni és viselni kezdte
Az ősi nyelvet és ruhát . . .
És fogadást tett esküvéssel,
Nagy és szent volt a fogadás,
„Hogy e hazának istenén küll —
Nem fog imádni mást.”
És felvirul a hon, a nemzet:
Megintr erős lett a magyar!
Európa bámulva látta
Mikor lezúgott a vihar . . .
Az a vihar, melynek hevében
Félistenek harcoltanak,
Kik a hazának ezreléere
Új örökséget hagytanak!
Oh nemzetem! őrizd meg hiven
Új örökséged kincsseit! . . .
Ne lágy szoljája idögönnek,
Ne hordozd rabbillencselt! . . .
Mig nagyjaid emléke szent lesz,
Mig kegyelettel áldozol:
Erőt nem vesz rajtad semmi:
Sem az ármany . . . sem a pokol! . . .

Szülőföldem, szülőföldem te!
Hol bölcsöm fáját ringaták,
Lelkem megihletődvé hallja
Szent ünneped örömjáját.
Oh hagyd, hogy én is, egy szülöttem,
E dalban bár jelen legyek
S tömjént gyujtsak az áldozathoz,
Mig leborul a kegyelet!

Szabéd.

Rédiger Géza.

Nem az a jó nemzetgazda, ki egyesek, vagy egy
társadalmi rend gyarapodását segíti elő. Ez lehet jó gazda,
jó közigazda, de nem jó nemzetgazda.

Jó nemzetgazda az: ki a vagyonosodást, takarékos-
kodást, rend- és munkaszeretetet általánosítja, népszerű-
síti és a hatásköre alatt álló egész vidékre kiterjeszti: az
egész nemzettel megkedvelletti.

Szász-Régen.

Dr. Gidófalvy István.

Öhajítás.

A magyar közművelődési egyletek századok mu-
lasztásait vannak hivatva pótolni, és e nagy és nehéz
feladat megoldására egyetlen egy forrás áll rendelkezé-
sükre, a melyből erőt meríthetnek: a magyar társadalom
áldozatkészsége. Legyen szabad ebből az alkalomból
ez emlékkönyvben tellemnek azon forrás öhajítását kife-
jeznem: vajha honfiak és honleányok minél többen
hallgatnának e valóban nemzeti ügyünk hívogató szó-
zatára és minél többen sielnének filléreikkel e nemes
feladat megoldásához hozzájárulni, hogy így közműve-
lődési egyleteink jótékony munkásságát a szent ügyhez
méltó siker koronázza!

Torda.

Májai István.

A drezdai koporsó magyar földben.*)

(Báró Jósika Miklós hamvainak a hazahozatala.)

Négy rövid hét alatt másodszer nyílt ma meg a vérről áztatott, ezredéves magyar föld, hogy bujdosót fogadjon be, a ki az ő szülőtte volt s a kinek idegen földön, idegen ég alatt, hontalanul kellett meghalni. Négy héttel ezelőtt a magyar nép számkivetett ósz apjának adott végső nyugalmat a keresési temető s ma a magyar regényirodalom számkivetett édes apjának a drezdai hársak alól hazahozott koporsóját tették a föld alá Kolozsvár virágos temetőjében.

Hazahozták vele életetársának, báró Podmaniczky Juliának a porait is. Az eszményi gondolkozása hű asszony, a költő második felesége s az országgyűlési szabadelvű párt ez idő szerint való elnökének a nőtestvére, épp úgy megosztotta vele a hontalanság keserveit, mint Kossuthal az a nemes lelkű nő, a kinek a koporsóját leánya és férje koporsójával egyszerre hozták haza Olaszországból.

Abafi, az első legjobb magyar regény, régen ünnepelettette volt már Jósika nevét, mikor a politikai téren hatni kezdett. A szabadságharczat megelőző nemzeti fellángolás, miben az ő örökbeesü történelmi regényeinek jelentékeny része volt, II. Rákóczi Ferenc vázlatla mellett érte. Fokozódó hévvel dolgozott művén s a Pesti Hirclaphoz intézett Erdélyi Levelében nagy sikerrel sürgette az uniót.

A nagy márczius esztendejének a májusában, mikor gróf Teleki József kormányzó Kolozsvárra gyűlést hirdetett, Középszolnok követeként vett részt a gyűlésen s júliusban, az unió-törvény megerősítése után, a felsőtábla tagjaként látogatta az országgyűlést.

Három tagja lehetett a felsőháznak a honvédelmi bizottságban s ezek közül az egyik Jósika lett. Mint ilyen, az ország-

gyűlést mindenhová követte. Kossuth, a ki időközben kormányzó lett, a kegyelmezési legfőbb törvényszék tagjává nevezte ki Jósikát, de hivatalában nem maradhatott sokáig, mert a világsi katasztrófa bekövetkezett s kénytelen volt ő is menekülni.

Molnárnak öltözött, mivelhogy utlevélben foglalkozásaként a molnármesterség volt kitüntetve. Lipésében a menekülés után az isteni gondviselés összehozta forrón szeretett fiatal nevével s egy ideig neje rokonának thüringi várában, később Brüsszelben szállottak meg. Itt Jósika írni munkásságával kereste kenyerét s hogy szűkséget ne lássanak, neje, a bárónő, csipkekereskedést nyitott.

A magyar szabadságharc leveretése után egy esztendővel, a bécsi kormány Jósikát is a pesti hadi törvényszék elé cizálta, most már másodízben. Minthogy nem jelent meg, 1851-ben, szeptember 21-én „felségértés és lázadás” czímen in contumaciam halálra ítélték s az Újépület mögött levő téren harmincz-hatod magával in effigie fölakasztották.

Ez a platonikus hőhárkodás szerencsére nem sokat árthatott a költő egétségének. Annál nehezebb volt a sorsa a miatt, hogy műveit csak névtelenül vagy álnév alatt értékesíthette. Később ezt a nehézséget is sikerült leküzdenie, mert a magyar közönség ráismert az ő tollára s nemokára országszerte tudták, ki rejlik az „Faszer szerzője” álnév alatt.

A hatvanas évek elején, midőn az októberi események a halálos ítélet alól a száműzötteket feloldozták, elsőrangú kiadók újabb meg újabb kiadást rendeztek Jósika műveiből. A költő Brüsszelben kétemeletes házat épített s midőn ezt eladta, jóformán biztosította tisztességes megélhetését.

Most májusban lesz harmincz esztendeje, hogy Drezdába költözött. Ő is hazajöhetett volna már, mint Rónay Jácint s a többi hontalanok, de az a büszkeség, a mi Kossuthot az új irányba indult Magyarországtól elválasztotta, s az a tudat, hogy hazája még mindig nem független, nem engedte, hogy visszatérjen.

Mint Kossuthhoz az utóbbi időkben a magyar politikusok, utolsó napjaiban hozzá a magyar hölgyek rendeztek zárandokutakat. A magyar hölgyek szívét a regényirodalomban az ő művei illették meg először, s emelték föl a honért meg a szabadságot való igaz lelkesedés magaslátára. Ragaszkodásunknak, és elismerésüknek egyik jele volt az az ezüst lantos, koszorús al-

*) *Hazánk* 1894. Ápr. 26. 122. számában jelent meg először.

bum, a melyet ezerhét száz aláírással küldöttek neki a magyar nők, viszonzásul, hogy Sziklarózsa című regényét a messze idegenből nekik ajánlotta.

A hontalanság fájdalmait enyhítő megemlékezésekben mind-azáltal nem sokáig volt része. Egy évet sem töltött Drezdában: 1865. február 27-én, 71 éves korában, örökre búcsut vett eszményeitől, a melyek kevés híján hatvan különálló irodalmi művének megalkotásában vezéreltek.

Két óriás hárs árnyában, izléses vasrúccsal bekerített, cifraszág nélkül való nagy kókereszt alatt folytatta álmait a drezdai temetőben huszonkilenc esztendeig. Sirjára díszes oszlopot nem küldött a nemzet s korszort sem vitt oda senki a hazából, olyasmit pedig, hogy hazahozzák a porait, csak óhajtani, de indítványozni és kezdeményezni senki sem mert. Ilyen óhajtás volt, a mit Gyulai Pál abban az időben eléggé tiszteletre-méltó bátorsággal koczkatott: „Mi csendesen nyugodnék ott, s a drezdai sír helyett mint megilletné tetemeit a *hazai föld*, nem messze szurdoki jószágától, a *Rákóczi-hegy* tövében, hol édesatyja is nyugszik . . .”

A drezdai temetőből, melynek elfeledett sírját egyedül özvegye ápolta a míg élt, a család most is a nemzet közreműködése nélkül hozta haza koporsóját. Az ország részéről, melynek törvényhozásában nagy nemzeti alkotások idején vett részt, nem ment oda senki. Az erdélyi részek, noha az unió előkészítésében elévülhetetlen érdemei vannak, elfeledték a hazahozatal tényét az elhunyt méltó kegyelettel ünnepiessé tenni. S koporsója, melyet ideiglenesen a családi sírboltban helyeztek el, talán a nélkül sülyedt ma frissen vajt hantok alá, hogy a magyar nők kezéből, a kik annyit köszönhetnek az ő zsenijének, egyetlen szál virág érintette volna valaha.

Ugy kell lenni, hogy ez az új sírbolt is csak ideiglenes. Az őt megillető hely ott van, a hol Gyulai Pál kijelölte: a Rákóczi hegy tövében, a szurdoki birtokon, atyja mellett, a hol legszebb, legnemzetibb regényeinek gondolatai születtek. Mire a fővárosban alakult irodalmi bizottság az ő születésének századik évfordulóját megünnepeli s mire a hazafias *Torda* városa az ő szülőházát emléktáblával jelöli meg: a Jósika-kultusz hullámveresei azt a két koporsót a kolozsvári temető¹⁾ a magyar nép ezrei-

nek könyv- és virágzápóra mellett fogják odasodorni a Rákóczi-hegy tövébe.

És ez ellen a családnak nem lehet ellenvetése, mert Jósika nem egy család egyszerű sarja, hanem a nemzet nagy fia volt. Budapest.

Gyóffy József.

Száz év múlva.

A korszakalkotó 1790—91. országgyűlésen a „Naponként való jegyzések” tanúsága szerint június hó 11-én az alsó táblán a fellelkesült rendeknél legelőször is szóba jött a magyar nyelv ügye.

Több hozzászólás után, erre vonatkozólag a következőket indítványozták:

„Nagyobb része a Statusoknak és Rendeknek, magok előtt viselven más nemzetek dicső példáját, melyek az anyanyelvet közdolgoknak folytatására behozták és rövid időn virágzó állapotba helyezték és az egységes nyelv által az egységet és hazafiai szeretetet polgárjaiknak szívébe beoltották; szükségesnek, elkerülhetlennek ítélték az anyanyelv behozásának kezdetét már egyszer meghatározni. Ehez képest elkölték magokban, hogy az országgyűlés magyar nyelven folyjon, sőt a közdolgok is magyar nyelven folyjanak minden tisztségek előtt; indítványozzák azt is, hogy a magyar nyelv minden magyar koronához tartozó részekben is a legalsó iskolákban taníttatni kezdődjön.”

Az E. M. K. E. templomot és iskolákat épít, a mivel épen arra törekszik, a mit az országgyűlésen száz évvel ezelőtt óhajtottak a magyarok. Szép, okos szóval, anyagi támogatással iparkodik azon, hogy mindenütt,

hol hajdan a bölcső-dal is magyar volt, ma meg már (fájdalom) a legöregebbek sem tudnak beszélni magyarul, hogy ott a magyar nyelv „a legelső iskolákban taníttatni kezdődjön.“

Joga is van hozzá, mert ezt a földet őseink, a magyarok szerezték mindnyájunknak és bőven ottont magyar vér árán tartották meg, illő tehát és igazságos, hogy a késő unokák *magyar nyelven* dicsőítsék az őseket — Magyarország minden zugában. A más nemzeti-ségektől, kik szintén *ithon* vannak, *legalább is ennyit* méltán elvárhatunk.

A millenium egyik büszkesége az E. M. K. E. fényes *sikere* lesz.

Scjitse is meg nemes munkájában a magyarek istene!
(Zilah.)

Dr. Németh Gyula.

Naplómból.

Félszázad óta vezetett naplómát lapozgatva, annak egyik oldalán találok e sorokat, melyek ma már megtört kedélyemet ismét az ifjú örömmel tölték el, örömmel, mint akkor, midőn naplómba írtam e sorokat:

„Tizenegyet ütött az óra, convictus társaim rég lepihenetek, a gondtalan fiatalság álmát aludva; s én itt ülök még asztalomnál, előttem nyitott könyv, melynek minden sorából, minden szavából a rég mult emlékei kelnek fel, egy-egy történeti alak emelkedik fel magasra lelki szemeim előtt, s nemzetem történetének egy-egy korszakot alkotó eseménye játszódik le előttem. Nem, nem könyv ez, mely előttem fekszik; ez velencei tükör, mely híven tükrözi vissza mindazt, mit a mester összeállított. Egy mozaik ez, melynek minden egyes kavics része, a nemzeti történetből kiszakított egy-egy lap, melynek minden egyes kavics része, egy-egy kimagasló történeti alak a mult lezajlott zivataros századaiból.

Ott emelkedik ki magasra az „Igazságos Mátyás“ alakja, homlokán a nemzet hálája kötötte borostyán koszorúival; ott áll mellette a nagy Szilágyi, s a női erények legszebb példányképe, az anyák megtévesztül ideája: Szilágyi Erzsébet. Látom a házámat pusztító kelyhesek seregét, a vad Komoróczyt, rombolva, dulva mindent, mi útjában áll; füleimbe hangzik az éj homályában az a csöndes orgona hangja, mely a székesegyház boltzatait futja be, míg az oltár előtt a legnagyobb király esküszik örök hűséget az egyszerű polgárléánynak; látom a fejedelmi büszke nőt, a ki olasz származását képtelen feledni, s a legnagyobb magyar szívét nem tudja megérteni . . . Látom az alakokat, látom a tényeket, hallok a hangokat, s a „Csehek Magyarországon“ megelevenednek lelki szemeim előtt . . .“

Félszázad merült azóta az örök semmisség ürébe, mióta e sorokat Naplómba beírtam, azóta Zolyomi, Abafi, Zrínyi a költő, Az utolsó Báthori, József István, a Nagyszzebeni királybíró, Eszter, A gordiusi esomó, Zöld vadászok, mind, mind megelevenedtek lelki szemeim előtt, mind mind, ott állanak könyves szekrényem üveg fedele alatt, s ma midőn fél század után felnyitom a szekrényt, valami bűvös hatást érez egész valóm! . . .

Egy egész lefolyt század beszél felém könyves szekrényemből, s az egész lefolyt század nem mond egyebet, mint egyetlen egy nevet, és e névre öröm és fájdalom vegyülékű könnyek lopódnak szemeimbe Feltűnik előttem a lefolyt század legnagyobb embere a magyar nemzet Dumasa, a magyar testvérhazáknak történeti elbeszélője, a ki lángoló honszeretetével, és ragyogó aranytollával bevitte a két testvérmagyar hazá történetét a márványpalotákba s a napszámos szalmafüdeles gunyhózába egyformán. Feltűnik előttem az úttörő, a ki járatlan téreken, őserők között bolyongva, ösvényt alkotott, melyen ma már könnyűvérűséggel futunk keresztül. Feltűnik előttem a mester, a kinek költői szelleme ébreszté fel a vágat, hogy azon az ösvényen haladjak, melyet ő nyitott meg. Majd feltűnik a fájdalom által lesújtott, hazátlanul bolyongó száműzött nagy alakja, a ki midőn a magyarnak tiltva volt magyarnak lenni, Eszterével, A nagyszzebeni királybírójával üdvözölé nemzetét a távol hontalanból, s tartá ébren a nemzeti önérzetet, a magyar nemzet irodalmát!

És . . . ma száz éve annak, hogy e nagy szellem szüle-

tett, száz év előtt tünt fel a magyar égen ez üstökös ott, a bérczes kishazában, a kis Tordán, s ma száz év után ünnepli a hálás nemzet születése emlékét; a gazdag elhozza ékszereit, a szegény filléreit, hogy emléket állítson annak, a ki egy egész könyvtár megírása által maga magának már életében örökre álló emlékoszlopot állított fel, az író eljön a leteszi tollalval gondolatainak tárházát, hogy abból fonjon hervadhatatlan koszorút a nemzet által készített emléktáblára.

Ime leteszem én is az elismerés koszoruját annak szobrára, a ki eszmenyeképm volt félszázad óta, s a kit mint mesteremet megközelíteni akartam, s ha nem tehettem, az én gyöngye erőm gátolt csak; leteszem az elismerés koszoruját a legnagyobb regényíró, a magyar Dumas emlékoszlopára, e koszorút a száz éves évfordulón egyetlen egy név jelzi, de e nevet ismeri mindenki, tiszteli mindenki Kárpátoktól Adriáig, s e név örökre élni fog a hálás nemzet kebelében, mely megmutatja mindenkor, hogy nagyjait tisztelni tudja, s e nagyok közt tiszteli, mint a nagyok legnagyobbikát nemzetem, őt, az első magyar történeti regényírót: **Jósika Miklóst!**

Budapest.

Palotai Csorba Ákos.

Csángó magyarok.

Nem a bukovinai visszatelepített csángókról, hanem arról a tizenöt ezer csángó magyarról akarok egy pár sort írni, kik Brassó vármegye 10 magyar községében tengetik életüket.

Mert tengés az életük idehaza.

Ha boldogulni akarnak, — ők boldogulásnak tekintik, — vonulnak ki Romániába: jobb kenyérkeresetre, szabadabb életre.

Pirulnak leírni, de fájdalom úgy van, hogy a csángó leány siet teherbe esni, hogy mint dajka 15—20 frtot keressen havonként Romániában.

Elszorul a szívünk, ha látjuk, — és sajnos látnunk kell, — hogy a csángó legények majdnem kivétel nélkül 14—15 éves koruktól kezdve Romániában keresik boldogulásukat.

Az ifju csángó pár első útja Romániába vezet, nem nászut ez, hanem a kenyérkereset kényszerű útja.

És e kivándorlás veszesebb minden más kivándorlásnál. Mert itt az *elnevezetlenkedés, az elobhodosás veszélye fenyegeti e népet*. Itthon is románok között lakik; mert az ugynevezett csángó magyar falvak lakosságának több mint $\frac{1}{3}$ -ada román. És a Romániába bevándorolt magyar csángó, ha ott ül évekig és visszajön, — oh de hányan vannak, kik soha vissza nem térnek! — már megtanulta a román nyelvet, eltanulta azok szokásait és eltanulta főleg azok hibáit. Ne csodálkozzunk azután, ha e népek ellenálló ereje csökken, s a falvakban folyton gyarapodik az ellenség.

Segíteni kell e nép sorsán, baján! Meg kell gátolni Romániába való kivándorlását!

De hogyan!

Ezer annak a módja; mert bár földje kevés van e népnek, vannak olyan tulajdonságai, melyeket ha itthon érvényesítené, itt is boldogulhatna.

Van e népben páratlan szorgalom és kintartás, van munk kedve, élelmessége; s bár a sok nyomorúság, s a multban a

szászoktól függő helyzete, ma a Romániában való gyakori tartózkodás némileg megrottotta e nép erkölceit is; egy-két nemzedék ezt is levetkőznék.

És van e népnek s főleg volt a multban egy kitünő tulajdonsága; nyelvéhez való ragaszkodása, hazája iránti törhetlen hűsége és lelkes áldozatkészsége.

Ebben kell e népet megtartani, ezért nem szabad azt veszni hagyni.

Kevés földjén, belterjes, kerti gazdaságra szoktatni, állattenyésztését fejleszteni; azután meglevő szövő-, fazekas-, faragászati, építészeti stb. iparát felkarolni és versenyképessé tenni, volna az a feladat, melyet az „E. M. K. E.” és annak e vidéken a Hétfaluban fennálló választmány, — egyéb üdvös kulturális tevékenysége mellett — szintén megoldani, vagy legalább is a megoldásra előkészíteni van hivatva.

A tiz éves évforduló alkalmából időszzerűen tartottam felhívni az „E. M. K. E.” hiveinek figyelmét, erre a hazánk délkeleti sarkán élő magyarságra; hiszem, hogy felszólalásomnak legalább annyi eredménye lesz, hogy az *érdeklődés és figyelem felébred* e 15 ezernyi csángó-magyar nép iránt.

Megérdemli e nép, hogy tegyünk érte!

Brassó.

Dr. Zakariás János.

Az Emke tordai emlékkönyvébe.

Győselemre segíteni

Él: Emkének szent zászlaját

Minden magyar szállyon síkta

Él ki szereti a hazát . . .

És emeljünk ezt a zászlót

Magasabbról, magasabba, —

Igy segítjük nemzetünket

Hűsüldeméből diadalra!

896.

Kapácsy Dezső.

Ős Torda városa! Falaid állnak mozdulatlanul; aranyosó viznek hullámai felett, Erdélynek „remek alkotmánya”, az emberi elme bámulatos készítménye, a fahid.

Falaid között van most Erdélynek legremekebb alkotása, az ember és hazaszeretet teremtménye: Emke, mely tevékenységében a mozdulatlanságot nem ismeri, mint a te hidad.

A megáradt folyó viz hullámaint összeszorítja a hid. A haza és fajszeretet kiáradt lelkesedésének áldást hozó hullámain szétteríti, elviszi mindenüvé e haza szentelt földjén az Emke.

Mindenki úgy tesz jól, a mint tesz. Ott a kicsapott hullámok nyomán pusztulás járna; ezek a hullámok, mennél messzebb terjednek, annál több áldást növelnek e hazának vértől termékeny földjében.

E napokban vendégedül tiszteled a legmagyarabb egyesületet, igaz magyar közönsége Torda városának. Hozzájött, nem azért, hogy hazát szeretni, hazáért élni tanitson, hanem hogy egymás hazaszeretetéből bizalmat, erőt merítsenek kölcsönösen.

Mit e nagy horderejű találkozásból egymástól nyerni fogtok: *Lizalmatok* a haza jövőjében meg ne rendüljön; erőtök a hazáért dolgozni meg ne törjön! . . . A magyarok Istene védi az ő népét.

Harasztos.

Nagy István, ev. ref. lelkész.

Ha olyannal találkozunk, ki nekünk hálával tartozik, ez rögtön eszünkbe jut. Amde mily gyakran találkozhatunk olyannal, kinek mi vagyunk hálára kötelezve, a nélkül, hogy erre gondolnánk.

Őnző kedélynek a tapasztalt jótett nyomasztás. Nemcsak a hálát nem ismeri az, hanem a legkisebb emlékeztetésre, sőt pusztán látásunk is, már igazgottá s oly ellenségünkké teszi, kit legzavesebben látna megemmisülten.

Kolozsvár.

Dr. Haller Károly.

Ótordai ev. ref. templom.

A 14 száz elején épült templomot a 17. százban Bassa elhamvasztotta, s helyébe ezt I. Rákóczy György építtette. Tornya jelen század közepén omlott le, most gyűjtik a torony felállítására a pénzt.

A földmivelők érdekében.

Örök időkre szóló igazság az, hogy: a földmivelés, ipar és kereskedelem az államok éltető dajkája. E három keresetmód képezi az államok véredényeit s e három keresetmóddal foglalkozó munkás-polgárok milliója hozza létre ez edényekben a vérforgást s így táplálja és élteti a testet; e három keresetmód élteti a többit s e három közül is az első a két utóbbit, az az, a földmivelés az ipart és kereskedelmet, a mennyiben eddig nem létezett új anyagok létrehozásával csak ez foglalkozik, a másik kettő a földmivelés által már előállított új terményeket csak átveszi, átalakítja s így használhatóbbá teszi s a tovaszállítás által a hozzáférhetést megkönnyíti.

A földmivelésnek alapját képezi ez a szegény, lábbal taposott, kevésre becsült föld. Pedig mindent, a mink van, vagyont, kényelmet, boldogságot első sorban a földnek köszönhetünk. A tudomány legújabb vívmányai, a leigázott természeti erők felhasználásának ezérféle mesterfogásai végső céljukban mind arra törekednek, hogy a földtől minél nagyobb mértékben kicsikarhassák azt, a mire mulhatatlanul szükségünk van, az az, hogy megélhessünk.

Tisztelet adassék tehát a földmivelőknek, kik egész életüket arra szentelik, hogy a teremő erőnek segédelmével a föld különböző élvezhetlen anyagait búza, hus, tej, zsír, tojás, gyapju stb. alakban olyan közkincesé alakítsák, a minek halandó testünk életét, egészségét és kényelmét köszönheti.

Földmivelő polgártársainkban rejlik a mi nemzeti erőnk,ők a mi jólétünknek biztosítói. Gondoljunk hát mi is e nemzeti ünnepünk alkalmából a magyar földmivelő osztályra s iparkodjunk nemzeti erőntől kitelhetőleg, középkori elhanyagoltságban lévő szakmájukat, a földmivelést tőkélyesíteni, mert: az lesz az emberiség legnagyobb jóltevője, a ki megtanítja őket arra, hogyan lehet két szem búzát termelni ott, a hol eddig csak egy termett.

Torda.

Pethő Miklós.

Jósika Miklós.

1894. június 3.

Ábránd szötte világa betelt már;
 ennek a szárnyán
 Szállt az egekbe míg élt — s álma
 valóra derült.

Torda.

Nesselfeld Miklós.

Elmélkedések.

Állítják a természetudósok, hogy a nap sok-sok ezer év mulva elvesziti melegét és lesz minden a mi volt — chaosz. Mintha a közel jövőben éreznék e jóslat, vagy — mondjuk — állítás-beteljesedését azon fennkölt gondolkozásu, áldozatkész nemes lelkek, kik a közművelődés szent ügyéért egész éltöket szentelik: szívök melegével, lelkök áldó sugarával veszik körül az E. M. K. É.-t, hogy mielőtt ama közel jövő bekövetkeznék, ez magasztos célját elérhesse, nagyszerű rendeltetésének eleget tegyen.

Legyetek tökéletesek! mondá Jézus. Mily rohamosan haladnak ez adott czél felé mindazok, kik az E. M. K. E. áldást adó rendeltetésének megvalósításán szóval és tettel fáradoznak; hisz amannak legfőbb kellékét, az erény széles körben való gyakorlását segítik elő.

Sz. Földvár.

Veress Károly,
 ref. pap.

Emléksorok.

A miveltség olyan, mint tavaszi eső után a mező, üdül, virágzásnak, fejlődésnek indul; de nem kell felednünk, hogy a gyom is jobban tenyész utána.

Miveltség s szabadság áldás egy nemzeten,
 Hol egyik nem virul, a másik nem terem.

Az „Emke“ olyan, mint egy szerető édes anya, azt a gyermekét istápolja, gondozza s arra fordítja kizárólag gondját, szeretetét, a melyik gyengébb testvéreinél. Olyan az „Emke“, mint a gondos házi asszony, azon lámpába tölti olaját, mely ennek kevés volta miatt már már elalunni készül; olyan, mint a lelkiismeretes orvos, azt a betegét gyógyítja legjobban, a melyeknek leginkább fáj; vagy olyan, mint az igazi emberbarát, annak siet segítségére, melyet leginkább körülvevő a veszedelem.

Az Emke: szerető édes anya, gondos házi asszony, lelkiismeretes orvos és igazi emberbarát tisztét teljesíti a társadalomban.

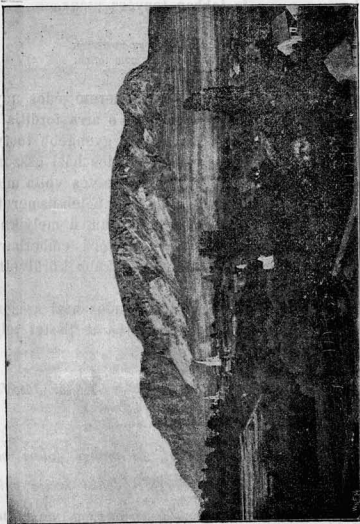
Deés.

Kádár József.

Mily bünt követ az el, ki messze földre vándorol és hazáját elhagyja! Nincs többé honja szívében. Legyen bár sorsa fényes, legyen gazdag, de szegény és mégis, mert szívében űr támadt: hazája nincs. Honfiak! Szeressétek e szép hazát és ne hagyjátok el soha.

Ujpest.

Mártonffy Imre.

Toroczkó bányaváros közvetlen mellett emelkedő kőfalával — a „Székelykő”-vel.

A toroczkóvidéki nép.

Irta: Nemes Ödön.

Gyönyörrel fogok tollat anint lelkem visszaszáll Toroczkó tündéres vidékére, melynek szépségei lebilincseltek és a melynek derék magyar népe mindenha magasztó példáját szolgálhatta az igaz hazafiságnak.

Menynyi festőiség, mennyi báj ömlik el e vidéken! Léptenyomon egy-egy képet szeretnék papírra vetni azon megkapó tájakból, melyek Toroczkó vidékének szokatlan vonzerőt kölcsönöznek. Itt a gigászi szirtfalak, amott a sötét erdős hegytetők, százas várromok, viruló völgyek és falvak, szirzhasadékok, melyeken zajos patakok siklanak át . . .

E ponton mintha a természet is remekelni kívánt volna. szépségeit pazarul szórta el. És a végzet ugy akarta, hogy e vidék egy idegen országból bevándorolt nép otthonává legyen, mely csakhamar megértő nemzetünk geniuszát s ma nemcsak magyarul beszél; de magyarul is érez.

Ott, hol az Ordas- és Székelykő főlországra néző magas szirtjei egy keskeny völgy keretét képezik, fekszik a festőiségben gazdag Toroczkó vidéke, hova ugy Torda, mint Nagyenyed felől szűk szirtnyíláson át juthatunk. Ezen, a természet által mintegy elzárt vidéken, a tizenharmadik század végén, egy munkaszerető nép telepedett le, mely még csak némely szokása és öltözete által emlékeztet idegen származására. Királyaink — tudvalevőleg a XII, XIII sőt a későbbi századokban is, kiváló sulyt fektettek a betelepítésre, czéljuk lévén az ország egyes lakatlan vidékeit benépesíteni s ily módon a földművelés, ipar- és kereskedelemnek lendületet adni. Ily czélból hivattak be a flandriaiak Erdély déli vidékeire és a felsőausztriai eiswurzelieliek Toroczkó tájára, kiknek a bányászat tétett feladatokká. A toroczkóiak miként a körösbányai, boiczai, abrudbányai, zalatnai és offenbányai bányászok kiváltságokat nyertek, mely

kiváltságok a részökre 1291-ben kiállított oklevélben jutottak kifejezésre.

A torockóvidéki nép tulnyomó része századok óta, vasbányászattal foglalkozik, minthogy azonban e téren a czélszerű ujitásokat mellőzik s így a vastermelésben a hasonfoglalkozásuakkal a versenyt ki nem állhatják: bányászatok hanyatlásban van, annyira, hogy jelenleg az évi termelés csak egy harmadát teszi az ezelőtt harmincz évvel termelt vasmennyiségnek. Bányászatoknak kiválóan hátrányára szolgál a czélirányos gépek teljes mellőzése mi a vasnak nemcsak olcsóbb, kevesebb fűrészsággal jár, de egyszersmind jobb minőségű előállításának lehetőségét is kizárja, mi annál sajnosabb, mivel e vidék gabona-termesztésre csak részben lévén alkalmas, e példás szorgalmu nép kiválólag a bányászatra van utalva. Zibbasztólag hat a bányászatra a társulástól való idegenkedés is, minthogy a czélszerű ujitások keresztülvitelére az egyes bányatulajdonosok a legjobb akarat mellett is erőtlenek. Czélirányos, szakszerű vezetés s kellő üzleti tőke mellett a torockóiak vasbányászata kétségen kívül, virágzásra jutna s hogy ez bekövetkezhesék, ezt egyfelől az által lehetne elérni, ha a kormány az ottani ifjak soraiból többeket a bányászati szakban kiképezetne, más felől pedig a bányászatot anyagi segítyben részesitené, mi által egyfelől e vidék iparának fellendülését és a magyar elem megizmosodását mozdítaná elő, mindkettő pedig állami életünk életbevágó tényezőjét képezi.

A torockói férfiak nagy része a mives napokat a Kis-és Nagyberéz nevű hegyek vasbányáiban tölti, honnan hátokon, kosarakban hozzák fölszínre a vasérczet, melyet primitív kohókban kiolvasztanak, hogy aztán a „verők”-ben rövid rudakká kalapálják. Az így elkészített jó minőségű vasat aztán elárúsítás végett magok szállítják a közelebb eső városokba. A földművelésre kevesebb sulyt fektetnek s azt inkább idegenekre bízzák, míg a nők kiválólag a ház körüli teendőkkel vannak elfoglalva.

És e nép a mennyire szorgalmas, ép annyira vallásos is. A hétköznapi terhes munka után a vasárnapot kegyelettel megünnepeli. Ilyenkor a városka örege és ifja, férfiak és nők egyaránt ünnepi öltözetben a templomba vonulnak, majd az isteni tisztelet végeztével az üdítő szórakozásnak is módját ejtik.

Volt alkalmam pár napot Torockzón és gyönyörű vidékén

tölteni, hová tisztán azon ellenállhatatlan vágy vonzott, hogy e szépségéről híres vidéket derék népével megismerhessem, és be kell vallanom, hogy a valóság túlszárnyalta e vidék- és népéről eleve alkotott fogalmamat. Az óriási szirtek által befogott szűk völgy, mely Torockzón kívül még néhány kis falut foglal

magában, oly lebilincselő látványt nyújt, hogy a hatás, melyet a természet szépségei iránt fogékony lélekre gyakorol, évek múlva is érezteti bűvös hatalmat.

És e gyönyörű vidéket egyszersmind a legdélcegebb, a legszebb nép lakja. Szálas férfiak, elragadó szépségű nők, kiknek szépségét festői öltöztetik még érdekesebbé teszi. A férfiak cifrán kivarrt bő-ujju inget és rókaprémest ujjast, fehér posztónadrágot viselnek, mely piros és zöld sujtásokkal van díszítve; derekukat piros, keskeny bőr öv övezi, kardován csizmájok meg magasszáru és színes zsinórszegélyű, melynek rózsájáról hosszan bójt csüng alá. Fővegők nyárbán széles karamu fekete posztókalap, télen fehér báránybőr kucsma. A nők öltözete kiválóan szép s különösen a fiatalabbak, a himzésre nagy gondot fordítanak. A leányok színes selyem és gyönggyel ékített inget hordanak; ily himes szegélyű zöld posztóból készült kötényük is, mit keskeny öv szorít derekukhoz, honnan színes keszkenő foly alá. Vállaikat ünnepnapokon könnyű, rövid palást fedezi, fejükön meg magas, aranyfennel és gyöngyökkel kivarrt párta pompázik, melynek hátsó részéről színes szallagok csüngenek alá. Lábbelijök piros bőrből készült hegyes sarku, hegyes orru „szíves csizma.” A fiatal asszonyok feje fehér fátoly kendőbe van burkolva, míg az idősek sötét fejkendőt használnak, mely alól a fekete csipkés fejkötő is kilátszik. A toroczkóiak viselete általában sok hasonlatosságot tüntet föl az erdélyi szászokéval, de azokban egyes magyar motívumokat is főláthatunk. A német eredetű különben szokásaikban is visszatükröződik, valamint a bányászati műszavak nagy részében is, mely műszavak csak e vidéken ismeretesek.

Hogy a toroczkóiak magyarokká lettek, kétségtelenül onnan van, hogy letelepedésök idejében Toroczkót tulnyomólag magyarok lakták, a kikkel való folytonos érintkezés idővel elfeledteté velök anyanyelvöket.

Jótekony befolyással volt e nép valláserkölesi, hazafias irányban való nevelésére minden időben fennálló jó iskolájok is, hol e nép a viszonyaikhoz illő ismereteket elsajátíthatta. A toroczkói iskolában kezdette meg tanulmányait hazánk egyik legkiválóbb tudósa: Brassay Sámuel, valamint Kriza János is, ki mint unitárius püspök és író, hazánk jelesei között foglal helyét.

Ezen, a természet által mintegy elzárt helyen, a több százados együttlét, a munka, vezélyek, öröm és nélkülözésben való közmegosztózás oly szilárd kapcsot alkottak, hogy e nép vágya

e vidék keretén túl nem terjed, egymás között házasodnak s az ősi fészekhez való példás ragaszkodás minden fellengzőbb vágyat kizár, úgy, hogy a nagy költő eme szavai: „Bölcsöd ez, majdan sirod is, mely ápol s eltakar”, jobban egy népre sem illenének, mint ezen szép vidék hazafias lakóira.

A toroczkói nép a mily takaros öltözetében, ép oly rendszertől otthonában is. Amint házukba lépünk, azonnal szemünkbe tűnik a rend, csin és tisztaság. Egyfelől a fal hosszabban, hosszu rüdről cifra himzésű kelmék, másfelől a fogasról ékes kancsók csüngenek, míg a sarokban a díszes himzésű tornyos ágy foglal helyet. A szoba közepén asztal s ez előtt virágos lóczák és székek, a falak hosszabban meg tulipános ládák vannak elhelyezve.

Az egész héten át csöndes lak, a bányász hazatértével élénkséget nyer, különösen a „féltél estvéjén”, mely a bányászok által tartani szokott ünnepély. Ekkor a kedvencz ételek, mint a bő zsírban sült pecsenye, és a „somodi” rétes is asztalra kerülnek, melyek mellett a bornak is szapora keletje van. Az áldozó csüörtörki multság is, melyet a toroczkóiak együttesen a város felett 1150 méter magasban büszkélkedő Székelykö ormán tartanak, igen kedélyesen szokott felolyni, de ezeken vigalom dolgában jóval tultesznek a lakodalmak, melyeket többnyire a tavaszi hónapokban szoktak tartani. A lakodalmat a mátkaság előzi meg, mikor az ifju pántlikacsokrot tűz a leány pártjára, mit a leány boktrétával viszonz. Háromszori kihirdetés után este, a leány szülőinél vacsorára gyűlnek a rokonok és ismerősök, mely alkalommal a vendégek lepényt és tyukot hoznak magokkal, miért e tánczczal fűszerezett ételyt „tyukos vacsorának” is hívják. A völégény házánál is nagy sürgés-forgás van s a vendégség napokig foly, mely idő alatt a ki a házhöz megy, ingyen ételt kap, a bort azonban meg kell fizetnie. A harmadik kihirdetés utáni nap délutánján ugy a völégény, mint a menyasszony lakására esküvőre indul a két menet, melyek a templom előtt találkoznak össze. Esküvő után a menetek, a mint ismét visszatértek, a násznagy a szülőktől a menyasszony kiadását kéri, mi a hogy megtörtént, a völégény átveszi menyasszonyát, azon ünnepélyes igérettel, hogy rá, miként atyja és testvére, gondot fog viselni, mire a menyasszony érzékeny bucsut vesz szülőitől; ekkor a hozományyal együtt, a völégény házához vezetik, hol a nyoszolyásszonyok a párta helyett fej-

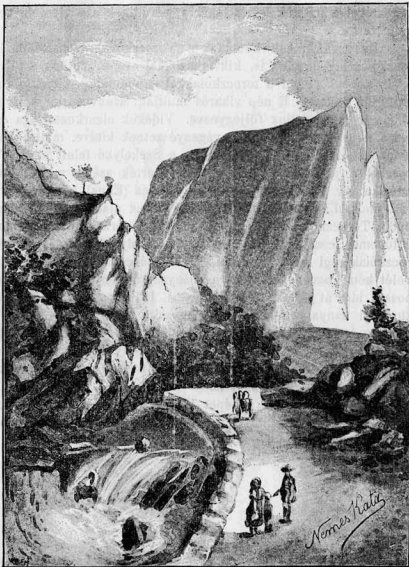
kötőt és erre fehérfátyolkendőt tesznek, minek megtörténte után kezdetét veszi a táncz, mely leginkább a „landerisch“-ból áll. Ezután dusan terített asztalhoz ülnek, de a lakodalmi estebéd végeztével a fiatalok ismét tánczra perdülnek s e vigalom reggelig tart.

Ily szokásoknak hódolnak a Toroczkóval szomszédos toroczkó-szentgyörgyiek is, kik amazokkal egy eredetűek s kik a XVI. század elején a toroczkóiakkal egyidejűleg tértek át az unitárius vallásra. E nép viharos multját, szenvedéseit a történelem lapjain találjuk följegyezve. Vidékük elzárkozottsága daczára, nem egy izben voltak a végenyészetnek kitéve, mint hajdan a mongol dúlások idejében, midőn a Székelykő felett állott Toroczkó vára alól a kézdi székelyek verték szét a mongolokat, miért a vár akkori ura Thoroczkay Ilyés (Elius) alvajda e várat jutalmul az aranyosvidéki székelyeknek ajándékozta, ő maga pedig Toroczkó Szt.-Györgyre felett egy új várat építtetett, hova e főnemes család vonta meg magát, mely aztán később a toroczkóiak régi — II. Endre idejéből származott — kiváltságlevelét kétségbevonván, őket jobbágságra kényszeríté, mi ellen hosszú időn át perlekedtek egymással. 1514-ben a Dózsa György kuruczai sanyargatták e vidék lakóseit, midőn aztán később a Rákóczy-forradalomban a toroczkóvidékiek is részt vettek, Tiede 1704-ben Thoroczkay István ellen T.-Szt.-Györgyre jött, a várat árulás következtében bevette, fölégette, s ezzel együtt Toroczkó-Szt.-Györgyöt és Toroczkót is.

Hasonló sors érte e népet 1784-ben az oláh Hóra Klóskaféle pörlázadás alkalmával, valamint 1848-ban is, mely utóbbi dúlás nyomai még a legutóbbi időben is láthatók voltak.

Toroczkó-Szentgyörgyi vár roml.

„Kutcs”-Ényedről Torocenkő völgyébe.

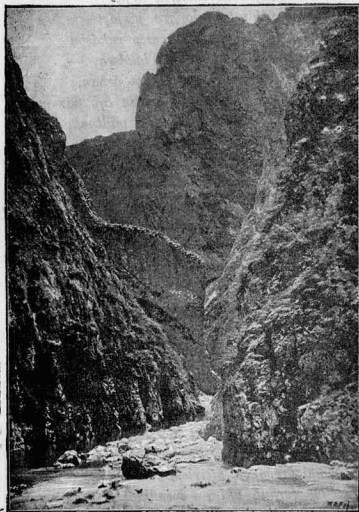

Semper idem.

Halottak estéjén az emberek árja
 A temetők útját, ha tolongva járja,
 És virágot, méceszt cifra, szép rakásba
 Helyezget, rakosgat az örök lakásra, —
 S én is ott szorongok az eleven árban,
 — Hol igazi gyászszal csak alig egy pár van:
 Föltámadnak bennem emléki a multnak,
 Mikor még szeretni a szívtől tanultak . . .
 És a szerelem volt az életnek napja
 S hűséget sugárzott a szív minden lapja.
 . . . Pedig ez csak álom, hímest szárnyu lepke
 Isztalan fáradva hány ember kergette! . . .
 — Bizony a régi nap ég most is az égen,
 És régi lidérczfény a nőnek szemében.
 A milyen a jelen, olyan volt a mult is,
 Bár sok ócska lim-lom lassan elavult is . . .
 A szív ugyanolyan, a milyen régen volt:
 Álszéggyen az most is, a mi álszéggyen volt.
 A hűség? . . . Csak fantom, ellegyinti szellő . . .
 A leány? . . . Az asszony? . . . Kötelkedő sellő,
 Ki régen locsogó vizek hullámából, —
 Mostan budoórok rejtett homályából
 Édes ének-szóval . . . hazug csábítással
 Zajongó örvénybe, szerelemre rácsal
 Esztelen férfit, aki — mindhiába —
 A milyen mindig volt: most is olyan kába . . .
 . . . Ugy volt az kezdetől s úgy marad örökké:

Mindig szebb, mi elmúlt s vissza nem jő többé;
 Pedig régi kép az, amit újnak vélünk,
 S ezer éves dolog, miről ma beszélünk.
 — Ha lehull egy csillag, támad helyébe más:
 Örök ugyanaz vagy te örök változás . . .

Fried Farkas.

Tordahasadék belseje.

Az „E. M. K. E.” programja.

Korunkban, midőn egyfelől nemzetiségi eszmék uralják az emberek szívét és lelkét, másfelől a létfenntartási küzdelem mikénti megvívása határozza meg az egyes értékét: helyesebb jelszót, mint *a hazáért és nemzetért nemcsak meghalni, hanem élni és munkálni is dicső dolog*, — sem egyesek, sem az ezekből alakult és alakuló egyletei, társulatok, meguknak nem választhatnak.

Avagy merné-e valaki állítani, hogy a hazáért töltött hős halál tiszteleténél kevésbé dicső dolog megértetni népünkkel a haza fontosságát, miről az vagy éppen nem, vagy nagyon ferde fogalommal bír? Felköltetni a nemzeti öntudatot, érzeteket, fenntartani a faji jelleget? reá mutatni előtte a hős küzdelmekre, miket honfiak, sőt honleányok is vívtak a hazáért? reá mutatni hazánk egykori nagyságára, midőn az sokkal nagyobb volt, mint ma, megismertetve egyidejűleg, hogy hazánkat egykori nagyságára, régi fényére, csak mi, a magyar-nép emelhetjük s hogy Magyarország fennállhatása, a magyar-nép józanokossága és hazaszeretötől van függővé téve? imádászerű tiszteletet és szívós ragaszkodást oltani szívökbe őseink emléke és nemzetünk iránt? főlemelni népünket azon szellemi és erkölcsi magasztatra, honnan beláthatassák, hogy minél jobban művelni a haza földjét s azt semmi áron sem adni át idegen kézbe, sőt inkább szaporítani, önmaguk és hazájuk iránti szent kötelességük? tanítani hasznos ismeretekre, józan gondolkodásra? terjeszteni az édes anyanyelvet s anyyira megszerettetni, hogy idegen nyelvvel való felcseréléstől tartani ne lehessen? . . .

Bizonyára nem merné!

S minthogy az „E. M. K. E.” programja ez: *nem halni meg, hanem élni, s a cultura szelíd fegyverével — fennlázó szellemben — küzdeni a hazáért és magyar nemzetért: minden igaz magyar embernek támogatását, tiszteletét és háláját ép ugy*

megérdemli, mint a hogy megérdemlették egykoron hazáért halmi tudó Hunyadi, Bethlen, Rákóczy és Kossuth-féle szabadságvédő főlistenek.

A magyarok szent istene árássa el áldásaival az E. M. K. E. működését!!

M-Ludas.

Molnár János,
állami tanító.

Emléksorok.

Az „Emke” fontos misszió teljesítésére vállalkozott. Megmenteni azt, a mi még megmenthető fajunknak, nemzetünknek. A közművelődés áldását hazánk minden nyelvű lakóiban elősegíteni; a hazaszeretet Vesta tüzet éleszteni, ápolni: nem csak magasztos, hanem dicső hivatás is.

Fel azzal a zászlóval tehát magasra! E lobogón írva van, mit hazánk látnoka monda: „Magyarország nem volt, de lesz”; ehhez csatolva legyen ama nem kevésbé aranymondás is: „Erdély Magyarország jobb keze”. Ez a jobb kéz tegyen meg mindent, mit a hazaszeretet sugal; mire a dicső elődök megszentelt emléke int; mit a honmegtartás kötelessége szent örökség gyanánt reánk bizott.

Legyen hát az Emke hazarészünk testében a melegen dobogó szív, melyből — a vérkeringés törvénye szerint — ömöljön éltető, egészséges vér a test minden részébe. Hogy ilyen legyen s lehessen: csoportosuljon hazarészünk minden fia magasban lengő lobogója alá. Előre! Isten nevében!

Maros-Bogát.

Tokaji János.

A tordai középiskoláról.

Ez az intézet már több mint 300 esztendeje árasztja jótékony melegét és világosságát a város és vidék lakóira. Torda városának és egész Aranyosszék intelligentiájának legnagyobb része első iskolai neveltetését és ismereteit itt nyeré. Ez iskola legrégebb, a létező unitárius magasabb iskolák között, de leginkább is megviselte az idő. Míg a többi unitárius gimnáziumok virágzó állapotban vannak és az erőtől duzzadnak, addig ez éveinek és megpróbáltatásainak sulya alatt elfáradva, ezimét levetkőzte, s mint állami polgári iskola folytatja tovább pályafutását. Azonban, ha a leányzó alszik is, nem halt meg. A miként a szellem világában akarva-nemakarva nem lökhetjük el magunktól a feltámadás és örökélet hitét, úgy ez algyimnásium hitéről és reményéről sem mondanak le az unitáriusok. A leányzó nem halt meg, csak alszik; alszik, hogy új erőt gyűjtson s megifjadva, mint hatalmas világító torony emelkedjék ki a sötét hullámok fölé, s világítson késő századokig a beléje és körülötte önzőnlő nemzedékeknek.

Ez iskola is a reformáció szüleménye, mint sok más. Az unitárius hitvallás Erdélyben Dávid Ferenczcel az 1566-ik évben kezdődött. Ugyanazon évben megalakult az első unitárius egyházközség Kolozsvárt. Ezt nyomban követte a tordai. Kolozsvár után Tordának jutott a legfőbb szerep az unitárius vallás történetében, a hol már 1557-ben országos törvénybe ígtatták, hogy mindenki azt a vallást kövesse, a melyt akar. Ma is Torda Kolozsvárra hallgat, tőle várja a kezdeményezést. Történjék Kolozsvárt bármi, csaknem bizonyos, hogy az Tordán utánzásra talál.

Minél felvilágosultabb a vallás, bizonyos, hogy követői annál több gondot fordítanak a hívek felvilágosítására és ennek eszközlőire, az iskolákra. Ily módon az unitáriusoknak is, mihelety valamennyire szervezték magukat, első gondjuk volt isko-

lákat állítani. Ezek az iskolák háromfélék voltak: alsó vagy falusi iskolák, melyekben a valláson kívül olvasni, írni és számolni tanították a gyermekeket. Középsiskolák, a melyekben a latinnyelv tanítására fordították a fősúlyt; tanítottak hittant, költészetet, szónoklattan és vitakozástant. Főiskolák, milyen az unitáriusoknak csak egy volt, Kolozsvárt. Ebben a főtantárgyak theologia és philosophia voltak az ezeknek tanulására számít sem vettek fel addig, míg valamely középsiskolát el nem végeztet.

Középsiskolájuk 6 volt az unitáriusoknak, ezek közül való a tordai is, a mely társai közül egyedül maradt meg a 16-ik évszázadból s ma is működik, habár más czím alatt is.

Ez az iskola mindjárt azután keletkezett, hogy Tordán az unitárius vallás meghonosodott; de melyik évben, arról mindez ideig semmi hiteles adatunk nincsen. Csak annyit tudunk Kénoi Tózsér János igazgatónak ez iskola történelmére vonatkozólag az 1746 ik évben kezdett Matrikulájából (anyakönyv), hogy már a reformatio kezdetétől fogva itten az unitáriusoknak az alsófoknál magasabb iskolájuk kellett hogy legyen, a mit bizonyítani igyekszik a tordai unitárius egyház tekintélyes voltával, a hol már 1578-ban egy oly zsinat tartatott, a melyen 322 unitárius pap veit részt.

Ugyanazon Kénoi Matrikulájának további részében ezeket írja: „Tudva van azonban a mostani iskola építtetésének ideje a tordai unitárius templom déli oldalában levő feliratos köröl, a melyről ez olvasható le: *Ez az épület emellett az Isten nevének dicsőítésére és dicsőséjére, és a tanulmányok előmozdítására, Pogány Miklós bírósága alatt 1589-ben.*“ De hogy minő viszonyok, körülmények között s kiknek a költségén építtetett — nem tudhatni; valószínűleg a tordai unitárius egyház és Torda városa költségén, a mit onnan lehet következtetni, hogy később is ezek tettek legtöbbet az iskola fenntartásáért.

Ez az 1589-ben épült iskolai helyiség — mint a nevezett Matrikulában le van írva — keletről nyugatnak tartó hosszegyközönyvalaku, egy emeletes épület volt; éppen ott állott, hol a mai unitárius templom. Az emelet az egész épületen végignyúló folyósó mentén, két sorban előbb 12 szobára vagy ugynevezett kamarára volt felosztva, mindenik 3—3 ágyra számítva, ezekhez később még két szobát töldottak. Ezek a szobák egészen a tanulók lakására voltak átengedve. Tehát a

maig is fennálló bennlakási rendszer már akkor is szokásban volt, s ez által ugy akkor, mint most is sok szegény vidéki fiunk vált és válik lehetőségé a tanulás.

A földszinti részen volt egy auditorium, egy classis, s a rector lakhelye 3 szobával. Az egész előtt a délnak néző homlokzaton fedett folyósó vonult végig. Az alsó rész egészen kőépület, de a felső szobáknak 3 oldala boronafa volt, s csak a 4-ik oldal kőfal.

Az auditorium vagy nagy halterem az egyenruhás (togatus) diákok tanterme volt, melyben Theológiát, Poesist, Rhetorikát és Dialecticát adtak elő; könyörgések, egyházi énekek és beszédek betanulásában és elmondásában gyakoroltattak a tanulók. Egy másik tanteremben pedig a syntaxistákat, ethimologistákat és más alsóbb osztályos gyermekeket tanították.

Ezekből az tűnik ki, hogy a tordai középsiskola már abban az időben is jelentékeny volt, mert annyit tanítottak benne, a mennyinél többet kevés más iskolában az egész Erdélyben.

Az 1648-ik esztendőben az egyházi főtanács a tanulóknak az intézetben leendő felvételére vonatkozólag ezt a határozatot hozta: „A 16 esztendősen kezdve és a kiknek hangjuk megváltozott és a kik a grammatikában, a declinatiookhoz és conjugatiookhoz értenek, azok válasszenek fel, azokat a mester is tartozik felvenni, nem elegendően össze (colludo) a deákokkal.“

A tordai középiskolának ez időben rendszeren egy igazgatótanára (rector) volt, a kit az eklézsia választott s egyuttal a városi jegyzőséget is viselte. Az intézet feletti főhatóságot az eklézsia, illetőleg a városi tanács gyakorolta az 1679 ik évig. Ekkor a nyárad-szentlászlói zsinat végzése szerint az egyházi főtanács vette gondjaira, mert a tatarok dúlásai által elszegényedett eklézsia a fenntartási költségeket nem tudta hordozni. Ez időtől fogva az iskola mindig az egyházi főtanács felügyelete alatt áll. A főtanács választja tanárait és tanítóit, szabja meg tantervét és hordozza költségét.

A kolozsvári piaci templom és főiskola elvételével egyidejűleg 1721-ben gr. Hugó Domjani elfoglalta Tordán is az unitáriusoktól a piaci templomot; ennek következtében a templom nélkül maradt hívek istentiszteletre az iskolába az auditoriumba kezdték járni. Nem lévén remény a piaci templom visszakapására, az egész iskolát templommá alakíták át s helyébe 1784

táján új iskolát építettek fából. Az eklézsia saját költségein 4 szobát építtetett, melyhez e század elején még 8 szobát toldottak szintén fából. Ugyan e század elején az iskola udvarának keleti részébe egy 3 szobából álló kőépületet építettek közköltésén rectori lakásnak.

Ez az iskolai épület időnkig fennállott, de a hatvanas években a század elején épített faépületek használhatatlan állapotba jutván, az egyházi képviselő tanács kezdeményezése folytán 1865-ben részint közadakozásból, részint az iskolai alapok felhasználásával a rector házával kapcsolatban 4 szobából álló kőépület emeltetett. Ugyanakkor a rectori lakás szobái megnagyobbítottán, tantermekké alakították át, és a rectori lak helyett 1861-ben a Jobbágy András hagyatékából a Kazinczy utcában egy külön telekre új igazgatói lakás építtetett, a mely lakás az iskola mellett folyó patakon át híddal kötöttet össze az iskolával.

Később 1874-ben az új épület 6, köből épített szobával toldatott meg, s a régi faépület szétszedett anyagából egy 4 osztályu faskamara építtetett. Jelenleg az épületben 13 szoba van, melyből 7 tanterem, 3 lakószoba, 1 könyvtárhelyiség, 1 váróterem és 1 raktárul szolgál.

Az egész épület felépítése a 3 első szobán kívül, a melyek a régi rectori házból csak átalakítottak, került 15,458 frt 38 krba. Azonban az épület mostani alakjában a környező kökerítésekkel együtt szakértői vélemény szerint is megér mintegy 30,000 frtot.

Az újraépítés története a „Keresztény Magvető” 1889-ik évi folyamában részletesen le van írva a 172—180-ig terjedő lapokon.

Fennebb már említettem, hogy a középiskolának régebben csak egy tanára (rector) volt, a ki maga mellé a jobb tanulók közül collaboratorokat választott és ezek segítségével végezte a tanítást. Ezek közül egyiknek czime exactor volt, a ki a rector-nak az iskolai rend fenntartásában segédkezett. Ezeknek a collaboratoroknak és exactoroknak fizetéséről semmit sem tudunk. Valószínűleg a magán tanítványoktól és az iskolai jövedelmekből kaptak némi segílyt.

A collaboratorokkal való tanítás az 1778-ik évig tartott. Ekkor határozatot meg először főtanácsilag, hogy a püspök

ajánlatával publikus praceptor vagy köztanító hozassék a kolozsvári főiskolából, a kinek 30 frt évi fizetését az eklézsia fedezte; a kisebb praceptor, a ki valószínűleg a jelesebb deákok közül választott, 8 frt évi fizetést kapott a tandíjból; a tandíj többi része pedig egyenlő arányban elosztott a rector és a köztanító között. Később két, három köztanító is küldetett a rector mellé, a kinek egyike iskola-főnök (senior) néven az iskolai rendtartásra felügyelt, az iskolai esküdtzéseknek előkölt és az iskolai díjakat beszedte. Fizetésüket mindnyájan a vallásközöség pénztrábjából kapták.

Ezek a köztanítók a rectorral együtt az egész iskolát tanították; az elemi osztályok némelyikének tanítása egy-egy tanulóra bízott, mint például e sorok írójára is a 1. elemi osztály tanítása az 1869/70. isk. évben.

A legrégibb érdemsorozati jegyzőkönyvek szerint az intézetben következő osztályok voltak: 1. Oratores. 2. Poetae. 3. Syntaxistae. 4. Etimologistae. 5. Conjugistae. 6. Comparistae. 7. Declinistae. 8. Legentes.

Az 1. és 2. osztályt tanította a rector; a 3. és 4. osztályt a köztanító; a többieket a jobb tanulók (collaboratores).

A jelen század első felében a nevelés ügye körül élénk mozgalom indult meg az unitárius egyház kebelében, melynek lelke *Brassai Sámuel* volt. Az ő kezdeményezésére az egyházi főtanács 1841-ben a latin nyelv helyett minden iskolájában a magyar nyelvet tette tannyelvűvé. 1842-ben már a tordai iskolában is az osztályok, tanulók és tantárgyak nevei magyarul iratnak. Innen kezdve az 1853/54. isk. év végéig 9 osztály emlegettük, azután 8 gymnasiális és 3 elemi osztály, (1858/59-től a 4-ik elemi osztály is) s a görög nyelv is felvetetik az V-ik gymn. osztály tárgyai közé.

Az iskolai esztendő a legrégibb időktől kezdve ünnepelesen zártak be s az érdemsorozatok felolvasása alkalmával a jobb tanulók között jutalmak osztattak ki, melyek részint egyesek adakozásából, részint kegyes alapítványból kerültek ki.

Az 50-es években a kormány megszabta mindenik iskolánál a tanárok létszámát és azok fizetését; az algyumnasiomoknál 6 tanárt kívánt alkalmaztatni. A czél nem az volt vele, mint most, hogy ez által a tanítás sikeresebbé tétessék, hanem hogy a szegényebb felekezettek a terü alatt rosadjanak össze és

iskoláikat adják át a kormány kezébe nemzetellenes czélokra. De az egyház most is megmentette iskoláit; 1855-ben a hívek, egyesek és ekkleziások részint készpénzben, részint pedig kötelevényekben mintegy 100.000 forint adakoztak a közpénztár javára. Ily módon lehetséges volt a tanárok számát szaporítani.

A tordai iskolában az első rendes tanári állomás a rectori mellé az 1856-ik évben rendszeresített, a mikor az ekkleziája papja féltanári fizetéssel rendes tanárrá nevezetett ki. 1857-ben egy segédtanári állomás rendszeresített, a mely 1863-ban rendes tanári állomássá emelkedett. 1872-ben az ekkleziája kántora is köztanítóvá rendeltetett ki, az elemi osztályok tanítása a deákok kezéből egészen kivételtet és így a collaboratorságnak vége szakadt. 1873-ban rendszeresített a 4-ik tanári állomás, oly módon, hogy felfizetését az iskola pénztára hordozza. Ez időtől fogva tanított az V gymnasialis és 4 elemi osztályban 4 rendes tanár és 4 köztanító egész 1878-ig, a mikor átalakították az intézet állami polgári iskolává.

Erre vonatkozólag szerződés jött létre a közoktatástügyi miniszterium és az unitarius vallásközönység között, melynek értelmében az átalakítás fokozatosan történt meg. Az 1878/79-ik isk. évben az I. és II. gymnasialis osztályok alakították át polg. iskolai osztályokká, az 1879/80. évben a III., az 1880/81. évben a IV., az 1881/82. isk. évben az V. osztály.

Az átalakítás csak a gymnasialis osztályokra vonatkozott, a 4. osztályu elemi iskola továbbra is a vallásközönség felügyelete alatt maradt. A szerződésben kikötöttet, hogy a polgári osztályokban a vallásközönység a latin és görög nyelvet az erre önként ajánlkozó növendékeknek, mint rendkívüli tárgyakat, saját költségén oly mértékben taníthatassa, a mint azt a gymnasiumi tanterv megköveteli. A polgári és elemi iskola egy igazgató alatt állanak, kit az egyház ajánlatára az állam nevez ki, s ki az egyház által reá ruházott dolgokról is számadással tartozik. A felekezeti iskola czéljaira tett vagy ezután teendő alapítványok, ösztöndíjak, egyházi javadalmak osztogatására, kezelésére, a bennlakási kedvezmény és magántanúság odaítélésére és rendezésére, a bennlakási díj megállapítására, egyáltalában az eddigi és ezutáni felekezeti iskola minden oly vagyonára nézve, melyek az államnak át nem adtak, az unitarius vallásközönség hatósága alatt sértetlenül fenmarad.

A szerződésileg át nem adott dolgok felett első fokozaton unitarius iskola igazgatósága rendelkezik. A polgári iskola ügyét pedig gondnokság intézi, melynek létszámát szintén a szerződés állapítja meg, a melynek értelmében az hatnál több nem lehet. E létszámban benne vannak: a tordai unitarius középiskola két felügyelő gondnoka, a vármegye és a város egy-egy kiküldötte, a tanfelügyelő, mint az állam képviselője, a ki a gondnokság elnöke, és az igazgató, ki a gondnokság jegyzője.

A szerződés 20 évig tart, 1878-tól 1898-ig, a mely idő alatt az iskolai épület conserválásáról nagyobb részben az állam gondoskodik; s azon kívül az egyház által nyújtott kedvezményekért évenként 1040 forint fizet az egyház pénztárába. Az alkalmazásban levő rendes tanárok közül az egyház ajánlatára kettőt (az igazgatót és egy rendes tanárt) a polg. iskolához átvett és fizeti, de megelőző szolgálati éveiket a nyugdíjba nem számítja be. Összesen öt tanterem adatott át az államnak teljes felszerelésével együtt és mindazon tanszerekkel, melyekre az elemi iskolánál szükség nincsen. Átadott az igazgatói lakás is azon kikötéssel, hogy annak jó karban tartásáról az állam gondoskodik, minthogy az igazgatónak szálláspénzt nem fizet.

A tordai középiskola mindig félte között nemese volt egy városnak, mint az egész vidéknek felekezeti különbség nélkül, mert Torda-Aranyosmegyének ennél magasabb tanintézete sohasem volt, nincsen jelenleg is. Czíme megváltoztatása után is ugyanazon szolgálatot teljesítette, mint algyrnasium korában; mert a nevelés szent ügyét mozdította elő. Eleinte ugyan sokan idegenkedéssel tekintettek az átalakított új czimű intézetre, de rendre-rende érdeklődni kezdettek iránta, végül megbarátkoztak vele és megszerették; s a tanítványok száma is évről-évre gyarapodott. S miért is ne? hiszen ebben egy a polgári, mint a tudományos pályákra készülő tanulók megszerezhetik azokat az alapismereteket, a melyekre az életben vagy tovább képzéshez szükségök van.

Ez iskola tanerőkkel és tanszerekkel sokkal jobban el van látva, mint valaha. A felekezet részéről két rendes tanár és két elemi tanító működik benne, az állam részéről 8 rendes tanár (3 a nyelv-történelmi, 4 a mennyiség-termeszettudományi szakon, 1 rajztanár) s azon kívül egy ének és egy egészségtanár. Az állami tanárok közül hatan az áll. polg. leányiskolában is

tanítanak néhány tárgyat. A tanulók száma jelenleg a párhuzamos első osztállyal ellátott négy polgári osztályban 148, a négy elemi osztályban 126, összesen 274, több mint a megelőző évek bármelyikében a több mint a 300 éves multban valaha volt.

A 20 éves szerződésből zavartalanul, békében éltünk le 14 évet.

Mínt hogy ez intézetben a classzikus nyelveket — habár mint rendkívüli tárgyakat is — gymnasiumi tantervek megfelelő mértékben tanították, azért azok tanulói hosszas ideig minden akadály, minden felvételi vizsga nélkül mehettek át a középiskolák megfelelő magasabb osztályaiba. Erre az állapotra, a mely az 1883-ik évi középiskolai törvénnyel ellenkezett, felhivatott a miniszterium figyelve, minek eredménye egy miniszteri rendelet lett, mely szerint e polg. iskola tanulói ezután, az 1892/93. tanév elejétől kezdve, csak úgy fognak bármely középiskola — még a kolozsvár unitárius főgymnasiumot sem véve ki — megfelelő felsőbb osztályaiba felvételt, ha a classikus nyelvekből felvételi vizsgálatot tesznek.

E rendelet következtében, és bizonyos más ok miatt is, az unitárius vallásközönység az V. osztályban a classikus nyelvek tanítását az 1892/93. tanév elejétől kezdődőleg beszüntette s ezzel megszűnt az V. osztály is tanulók hiányában.

További ok volt a 14 éves béke megzavarására az eltávozott tanfelügyelőnek Torda-Aranyosvármegye népoktatási állapotáról az 1882-ik nyarán szerkesztett jelentése, melyben igaztalanul e polgári fűiskolát nagyon lerántotta. Ennek hírlapi polemia, az igazgató elleni feladás és a volt gymnasium pecsétnyomóinak elvétele lett a következménye. Ugyanis azzal vádolták be az igazgatót a miniszteriumnál, hogy a gymnasium pecsétnyomóit a polgári iskola céljaira használja.

Mínt hogy a vádból semmi sem volt igaz, azért a miniszterium az elvett pecsétnyomókat két és fél hónapi lefoglalás után visszaadatta. Nagyobb baj még eddig nem történt, de a konkolyhintók annyiban czélt értek, hogy a szerződéses viszonyt mindkét féllel megutáltatták. Még 4 év van hátra a 20 évből, s már is ugy az állam, mint az egyház határozottan kijelentették, hogy nem hajlandók a szerződést megújítani. Pedig a mint 14 évet békében leéltünk, ugy leélhettük volna a többi 6-ot is. Mint már érintettem, a mellett a szerződés mellett is az iskola

ép ugy missiót teljesített, mint régente. Sőt a szerződés által a szellemekben és anyagiakban megerősödvé, még jobban munkálja a czélt, mint a volt gymnasium, a nélkül, hogy abban akár az államnak, akár az egyháznak kára volna. Akármennyit sugdosódnak és árulkodnak is a delatorok, a közérdekeltséget, részvétet és jóakaratot, mely a multban annyi időn át fentartotta ez intézetet, lehűteni nem fogják; most is örökdik az felette s megmarad továbbra is, mint egredüli biztos záloga a jövőndőnek.

Varga Dénes.

Májusi lomb.

Rég zöld a mező, rég
Zeng a berek;
Rég ünnepi színbén a
Fényes egek.

Széthinti keggyét az
Enyhe tavasz . . .
Mért arczamon írva a
Régi panasz!

Bár édes a dal, mely
Kél szívemen;
Elbúsít a visszhang,
Mert — idegen.

Oxford.

Erdélyi J. Miklós.

Emléksor.

Minden — bármily csekély — jó tett jutalmat nyer,
S minden — bármily — aljas tettnek bünhődni kell.
Tordán, 1894. május 1-én.

Jeney Károly,

pénzügyigazgató és torda-aranyosmegyei
törvényhatósági tag.

Tovább, tovább . . .

Az emberiség kezében egy megbecsülhetetlen közös lobogó van, mely akárhol s bármily színben lengjen, de messze ragyogó arany betűiből e két lelkesítő szót olvashatjuk: „*Haladás és tükketesedés.*” S csakis azon népek és nemzetek lehetnek nagygya, uralkodóvá, a válságos helyzetek uraivá, kiknek alkotó elemei e vezérlő lobogó alatt lelkesen küzdenek.

Az ész, a fölvilágosodó tudomány, az a világító szövétnek, mely megóvja a szolgálatában álló népeket és nemzeteket az elbukástól, az elszegényedéstől, mely hitet és elvet ad a szivekbe, mint Isten ígéje a hívők lelkébe. Mivelődés által megtanuljuk ismerni önmagunkat, megnyílik előttünk a titkos labyrint, látni, érezni és szeretni kezdünk!

A tudomány összetart, szeretettel, érdekel nélkül, egybeforraszt. hazát és nemzetet ismerni tanít.

S a felvilágosodás a honfui keblekben áldásos honszere-tetet fakaszt s büszkén nevezi magát a honpolgár azon nemzet fiának, melynek szerény tagjává nemzetének Istene avatta; s fajaért, hazája szent földjeért nem fogja sajnálni kiomló véré-t, mert érezni tudja, hogy nemzetéhez a testvériség szent értelme fűzi s megtanulta, hogy: „A haza szent mindenek előtt!”

Alig egy pár éve, az említett lobogó alatt, a *köznevelődés* szent ígéjével kezdette meg fáradszhatatlan működését a magyarság érdekében az *Emke is*, s ezen rövid idő alatt is oly szép s annyi áldásos tevékenységet fejtett ki, hogy bizton számíthatunk a jövő nagyszerű sikerére.

Isten áldása legyen törekvésein, unokáink áldani fogják az ügybuzgó apák neveit!

Kolozsvárt, 1894. április 24.

Dr. Gspann Károly.

A legutóbbi állványos. Közeli egymáshoz van a sobányra fölött az a két nagy medence, melyekben a sóbányák egymást érik. Ezek medencze „bányafüredi”, másik „aknafüredi” néven ismeretes. Utóbbinak öt tava van egy csoportban. Mit ez a kép mutat, non to még, csupán egy remítetes látványt nyújtó bombalás, az aknán „Durgó” szomszédságában. Ezöltű 50 óvoni omiót bo.

A görögényi várhegy alján . . .

A görögényi várhegy alján
 Virágot szed három kis lány.
 Nem is tudom, minek szerdi?
 Ha egyik sem nekem szerdi.

A görögényi hegy aljában,
 Miert nem terem áruvalányhaj?
 Hogy szakítnék egy-két szálát,
 Nekem való bokrétnának!

Szász-Régen.

Szabolcska Mihály.

Uj szavak nehezen jutnak népszerűségre. Némi bátorság kell ahhoz, hogy az ember azokat használni merje. Hát ha még ez az új rövidítés utján jön létre, mint az E. M. K. E., melynek kimondásakor az ifjabb nemzedék nem sokat törődik a punctumok jelentőségével. Emke . . . Aligha bejutott a Gönczi ABC legújabb kiadásába. Annyi bizonyos, hogy bejutott az az erdélyi magyarság szívébe. Nehány évvel ezelőtt, egy tanár mosolyogva figyelmeztetett egy növendékem, hogy a rövidítésektől minden áron tartózkodjék, mert nem helyes az ugy s nem jó s nem szép. Azóta, remélem, a tanár urnak is volt alkalmam meggyőződni, hogy „Emke” egyike a *legszebb magyar szavaknak*. Szeressük, ápoljuk, kényeztessük az Emkét!

„Magyar itt a föld, víz; szó, szív legyen magyar!”

Oxfordi levelező.

Minden nemzetnek és így a magyarnak is legértékesebb kincs a műveltség, a melyet a gyorsan tozaccapuló idő körteleményei szerint fejleszteni szent kötelessége; az S. M. K. S. ezen fenséges és magasra ügyét valahányszor észlel bont, mindig méltán megéríthatja, hogy ezen valóban hazafias törekvésében a nemzetnek minden igaz gyermeke ott legyen érzületben, gondolkodásban, beszédben és cselekedetben.

Nagy József,

az Emke szobenvárnegyei fiók-választ. titk. ára.

Divatos hazai műkedvelés.

A hazai szellem felébredésekor a haza jobbjai észrevették az irt. mely minket a haladottabb nemzetektől elválaszt. Ez irt betöltésére azonban nem a haladást, mint ilyet, nem a tisztán szépet, a valóban emberit tüzték ki eszközül, hanem oly közelfekvő sarkantyúhoz nyultak, mely a nemzet nagyrészében leggyorsabban birt visszhangot kelteni — a *hazaszeretethez*.

Honszerellemmel akartak társadalmat és művészetet teremteni. Ez eszközzel leggyorsabban lehet valamit létesíteni s mi szerettünk mindent felfujni, a mi ellen volt is mit beszélni „a *legnagyobb magyarnak*.”

E mozgalom nagy napokat teremtett, de az alap nem volt elég szilárd. A lelkesültség, a honszeretet heraklesi műveket pillanat alatt teremt, de nem alkalmas alap a folytonos harmonikus munkásságra, a lankadatlan előretörekésre, mert maga is ellankad s pedig egy nemzetnek nem csupán nagyszerűségek kellene, de vannak mindennapi apró szükségletei.

Egy város nem az, ha csak muzeumokat, obeliskeket stb. tud felmutatni; kell birnia lakályos házakkal is s pedig sok házzal, hogy város lehessen. Nehány remek mű nem alkot még irodalmat; szükséges ehhez a jó, helyes műveknek egész phalanxa, legyenek bár középszerűek s ily phalanxokat csak azon meggyőződési alap terem, hogy ezélunk maga : a művészet.

Ha meggyőződés vezérelt volna minket, hány roz politikus nem harangurozott volna nagyon, hány roz dráma nem „iródt” volna meg, hány égbekiáltó csárdás nem született volna — in nomine patriae!

Hanem hát bocsnát, hogy a Tudomány Jupiterének nyilaiból használtam fel egy-kettőt; már abban hagyom, csak a háttért kelle némi részben megfesteni, melyből kitünjék, a hazafisági motívum mennyire ment át társadalmi életünkbe s miért ment át oda? E motívumból világos lesz a nálunk oly divatos

műkedvelősködés, a permanens dilettantismus, mely oly bénítólag hat haladásunkra.

S csakugyan ha a hazafiság mindenkit feljogosít szerepet játszani bármely szakmában, mért ne játszhatná azt? Hisz mindenki hazafi s annak is kell lennie . . . !

Mellözve a dilettantismust az irodalomban s művészetben, áttértek a politikai műkedvelésre, melyet legnagyobb szenvedéllyel űznek nálunk. Mellözve azon furcsaságot, hogy nálunk lapot hazafiságból, nem szükségéből jártatnak, hogy a színészetet pártolni nem kulturai, de hazafi kötelesség s ki az akadémiára adakozott, nem tudomány-pártolónak, de hazafinak nevezik; mondjuk: mellözve a kinövéseket, a ferde fogalmakat, melyeknek némi alapja nemzeti küzdelmeinkben is rejlik, a politikához fordulok.

Az 1848-ban kelt demokrata intézményekkel, előbb souveraínia nemzetiségünknek csak több attributumai maradtak meg: *a történelmi rang*, mert a honszerző és honalkotó nemzet mi — vagyunk; a többség, mert számunkat a magyar ég alatt egy népiség sem közelíti meg; s az erkölcsi súly, mely a haza szabad institúciónak — akkor is, midőn az összes európai szárazföldön a feltétlen hatalom zászlója lengett — első sorban védője és fenntartója a magyar volt.

És mégis alig akadunk az európai száraz földön nemzetre, melynél az alkotmányos, az u. n. alkotmánytalan elem oly ellentétben állana egymással, mint nálunk s ez ellentézés a leg-*apróbb* végletekig is annyira kinyomná egyéni bélyegét

Ezen ellentét talán nem fajul oly kirívóvá, ha a harezban egynyelvű s hason-nemzetiségű tömeg vagy egyének állanak egymással szemben; de mert éppen századokon át idegen ajku s más nemzetiségű államférfiak kísérlettek meg alkotmányunk megtörését, azért vált ez alkotmányharcz nemzeti s nemzetiségű küzdelemmé.

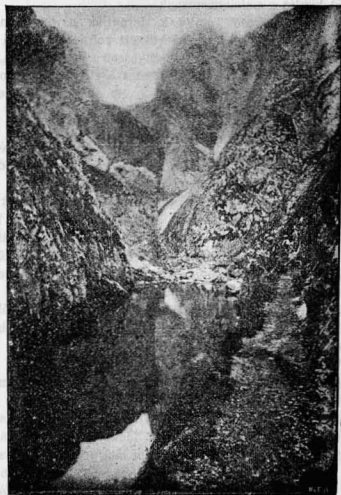
Nálunk ismeretlen oly átváltozás, minőn Franciaország annyiszor átment, midőn a republikánok tömege — tömeget értek, nem egyéneket — holnap imperialistává változott.

Nálunk az aristocratia fölfelé s a középnemesség intra muros fenntartá az alkotmányos ellenzékét: egy rész azt írt, mivel még birtokos volt, mivel a hivatalokra rá nem szorult. Nemzeti elszegényedés valószínűleg ez erős phalanxot is demoralisálta volna.

A hazafisággal mi függne össze szorosabban, mint a haza

java s a haza javával mi egyéb, mint a politika? A politika űzése még leginkább megtűri, ha hazafisággal indokoltatik . . .

Eleget irtak népünk politikai érettségéről, közérzületéről s azon érdekelttségéről, melyvel a közügy iránt viseltetik; de keveset arról, mennyi rosszat szülnek e magukban véve oly ki-

Tordahasadék az északi végen.

tűnő sajátságok, ha nincsenek a műveltség által korlátozva, s keveset arról, mily könnyű az átmenet a műveletlen vagy műkedvelő politikustól a demagógra s legkevesebbet arról, miért volt éppen a közügy iránt leginkább érdekelt népeknél, a görög-

A mostani időkben a politika a „jó hanghoz“ tartozik s ők nemcsak nyakkendőjüket akarják jól megkötni tudni, de minden áron jó hazafiak is akarnak lenni s szerep után vágnak oly téren, melyre, hitők szerint, a jóakarát elegendő credentialis. Folyton szidnak, perlekednek, semmivel sem elégednek meg — divatból.

Tordahaszalék a déli végén.

Ez a műkedvelés a politikában s miután ennyire körülírtuk: ki tagadhatná, mennyire szaporák ez „eszmék“ zászlócai nálunk, s ki tagadhatná, mennyire ártalmas e faj a közérzületre, de főleg a politikai eszmék tisztulására.

A műkedvelés, általánosan véve, kétségkívül az igazítás

nagy korában u. n. nemzeti igazítók: *Kazinczy, Széchenyi, Kosuth* alatt született. Volt is értelme akkor. A nemzetiség pangott s a nemzetiséget kelle lábra segíteni, vele együtt pedig a tudományosságot s közszellemet. De az agitáció korszakai elmúltak, az irodalom megszilárdult, társadalmunk gyökeret vert, a közszellem megalapult s a nemzetnek most a higgadt, a lassu, de biztos haladás útján kell céljai után törekedni, melyek megtisztulva állanak a nemzet előtt.

A lázas, tisztulatlan törekvés biztos eredményeket nem szül; a higgadság segíthet egyedül mind irodalmi, mind társadalmi s politikai céljai felé, de a higgadság gyűlöli a dilettantismust. Meg kell hát gyökerezni a nemzetben a józan, az alapos iránynak s ez irányra csak az intelligentia térítheti a nemzet nagy zömét személyes befolyás vagy journalistika által.

A személyes befolyásnak számtalan utja van a közélet érintkezéseitől fogva, az országgyűlési vitákig; ez azonban egyesek dolga, itt csak a journalistikáról akarok szólni.

Lapirodalmunk — a szépirodalmi úgy, mint politikait értem: — fájdalom! nagyon erősen áll a közönség hatalma alatt; nem a journalistika vezeti, támogatja a közvéleményt vagy a közízlést, de maga is tőle nyeri fényét — vagy helyesebben — árnyát. Tudjuk, hogy egy lap közvéleményt nem teremthet. Nem is ezt értjük; de egy lap vezetheti közönségét, capacizálhatja, tisztíthatja fogalmait. Teszik-e ezt lapjaink? valóban, csak hézagosan.

Szépirodalmi, vagy jobban mondva: divatirodalmi lapjaink bármelyike nem kap-e görcsöket a gyönyörtől, ha *Ypsilantié* önagsága egy magyar verset elszaval, plane, hogy ha még a mellett: *elle a la voix douce et naturelle?* Nem kiáltja-e ki lelkes honleánynak, ha gyűjtést rendez a nyomorultak, a segély nélküli szegények számára, holott ez csak jószívűségének bizonyítéka s a honleányságig holmi *Gracchus Coenélia*-féle érdemek kellenek.

Ki tagadhatná ily példák után, miszerint divatos irodalmunk legyezi s rontja főleg női közönségünket s nem ad neki irányt, sőt ellenkezőleg tévútra vezeti.

Csak így vagyunk politikai lapjainkkal is. Ha valamely közbirtokos gőzekét vesz vagy egyebet, megcsinálják a vidék *Széchenyi*-jének stb. De senki sem szól fel azon égbekiáltó gazdálkodás ellen, melyet a vidéki birtokosság anyai fiatal tagja

Az Emke-Emlékkönyvbe.

Egy országrész kiáltott segílyt. Az Emke meghallotta ezt s résztvevőleg kérdezé:

— Mi baj te bércezes kis haza?

— A baj még most csak enyém — felelte ez, — de majd, mit Ég ne adjon! nőhet nagyobbra a veszély s megküzdönnünk vele idővel több erőt kíván. Az ellen im nyakamra nőtt s a nyelven, melyet erekyeként őrizgetek, már-már folt esett: e kincset tisztán megtartanom és benne s általa élnem tovább, segítetek!

Emke: Im látom én is a veszélyt, de míg karom segítségül kinyujtanám, felelj: Jobb sorsra méltó, érdemes vagy-e? *Haza:* Ha jobb sorsra érdemes?! Kérlek, figyelj szavamra. *E nyelv* itt egykoron mindenkitől tisztelt vala; fejedelmeim e nyelven szóltanak; a nagy regény-író: Jósika és annyi más sokan, kiket én neveltem, csak általam lehettek halhatatlanok; a *dalt* s a *balladát*, a melyre „taps riadt fel tula bércezek” — itt e honban és e nyelven vette népem ajkára; a *példaszók s közmondásaim*, melyekben őserő lakik, mutatják multamat: törvényt becsülni mindig tudtam, s igazság volt a jelszavam. A szépért lelkesülni még ma is tudok: *tündérmeséim* sok köteje ismertté lón világ előtt; a *mondák s hitregék* raja, mely véremen nevelkedett, bejárva messze tájakat: jutalmul a testvér haza keblére vont és megcsókolt e homlokon.

Érzem, igen! hogy nem fogyott el még erőm; szívemben — hatni tenni — meg van még a vér tehát, hogy élnem érdekes-e: itéld meg tenmagad!

Emke: Szép honom! virulj és aggodás ne nyomja lelkedet! Hogy ellenség ne háborítsa meg nyugalmadat, melletted őrt állók ezentul s a mit az Ur parancsolt, im teszem: küzdve küzdök érted, hogy te élj soká!

Vác.

Borbély Sándor.

Légy férfi.

Az okos ember alkalmazkodni tud; a modortalanság sok geniének ásta már meg sírját; de miként napraforgó nem illik ibolya csokorba: ugy az önállatlanság is neveltségessé tesz.

Torda.

Dr. Borzsoy Béla.

Római régiségek Tordán.

A Torda helyén létezett hajdani római gyarmat: *Potaissa* felett jelenben elterülő szőlők és szántóföldek mivélése közben, igen sok és a hajdankor magas műveltségét tanúsító tárgy, pénz, szobor stb. jó napfényre, melyek legnagyobb része vagy az avatatlan munkások által elhanyagolt, vagy az évenként többször átutazó nagyvárosi régiségkereskedők által elhordatik.

Vannak azonban Tordának olyan lakói is, kik régóta gyűjtik a megszereshető régiségeket. Ilyenek első sorban: Dr. Wolff Gyula gyógyszerész, kinek szép gyűjteményét sok idegen látogató megszemlélte már. Továbbá Gombos László, ki csinos bronz szobrocskák és nagy mennyiségű római ezüst és bronzérmek tulajdonosa. Van még sok helyen egyes, római korból való tárgy, így Albert János unitárius pap birtokában egy római gyűrűfej (Intaglio), melyen három emberi alak oly remek vésettél van előállítva, hogy ma is dicsőségére válnék a legügyesebb kőmetszőnek. Továbbá Füzi Sándor ev. ref. lelkésznel s itt-ott udvarokon, kamarákban egy-egy megcsontult dombormű s egyéb emlék.

Leglelkesebb gyűjtője azonban a régiségeknek *Botár Imre* tanító, ki a közel tizenhét század óta földben heverő római tárgyakat 5 év óta szenvedélyesen gyűjti s ma már megtekintésre érdemes szép gyűjteménye van, melyet nagy költséggel s autodidaktikus hozzáértéssel szerzett és tart fenn s melyet az átutazó érdeklődőknek bármikor szívesen mutat meg, kik nem győzik eléggé dicsérni jeles munkásságát. Dr. Jankó János ethnografus hírlapi czikkben hivta fel a figyelmet egy tordai muzeumra, miután a Botár szép gyűjteményét megtekintette.

A nevezetesebb tárgyak jegyzéke Botárnál a következő:

1. Egy márványból faragott, teljesen ép dombormű, mely *Bachus* utazását ábrázolja s házi védistenég gyanánt szolgálhatott.